



**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

DEMOKRASİ VE PARADOKSLARI

**Hazırlayan
Rahmi METİN**

**Danışman
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA**

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2022, KAYSERİ

Rahmi METİN

FELSEFE ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

2022

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**DEMOKRASİ VE PARADOKSLARI
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Rahmi METİN**

**Danışman
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA**

Ağustos 2022, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Rahmi METİN



T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Felsefe

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Demokrasi ve Paradoksları

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 66 sayfalık kısmına ilişkin 22.08.2022 tarihinde *Turnitin* intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 27' dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 22.08.2022

Danışman: Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Öğrenci: Rahmi METİN

İmza

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Demokrasi ve Paradoksları” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Rahmi METİN

Danışman

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Felsefe Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA danışmanlığında **Rahmi METİN** tarafından hazırlanan “**Demokrasi ve Paradoksları**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Felsefe Anabilim Dalı**’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

.... / ... /

JÜRİ:

Danışman :

İmza

Üye :

İmza

Üye :

İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun /...../..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübeleriyle bizleri aydınlatan değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Arslan Topakkaya'ya,

Yüksek lisans eğitimimde kendilerinden pek çok şey öğrendiğim Prof. Dr. Ramazan Ertürk, Doç. Dr. Mustafa Yıldız ve Doç. Dr. Sinan Kılıç'a

Tez hazırlama süreci boyunca yardım aldığım kardeşim Şenay Karaca'ya ve kızım Beyza Metin'e

Hayatım boyunca her konuda beni destekleyen eşime, çocuklarıma, kardeşlerime, çalışma arkadaşlarıma ve benim geniş aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Rahmi METİN, Rize, 2022

DEMOKRASİ VE PARADOKSLARI

Rahmi METİN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2022
Danışman: Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

ÖZET

Demokrasinin kendi içinde zamana ve toplumsal şartlara bağlı olarak değişkenlikleri izlendi. Kavramların, toplumdan topluma ve bakış açılarına göre nasıl değişikliğe uğradıkları anlatılarak demokrasinin olmazsa olmaz ilkeleriyle nasıl çelişebileceği gösterildi.

Çalışmamızda, her insanın yahut her toplumun kavramları algılayıp ifade ederken farklı anlamlara sebebiyet verebileceği anlatılarak, demokrasinin kavram paradoksuyla birlikte diğer paradoksları da incelendi. Demokrasinin farklı insanların, farklı sosyo-kültürel, coğrafi, ekonomik ve ideolojik yaşamışlıkların çevresinde oluşan paradokslarla şekillenerek nasıl günümüzdeki halini aldığı tespit edilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Paradoks, Devlet, Toplum, İdeoloji.

DEMOCRACY AND ITS PARADOXES

Rahmi METİN

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, August 2022

Supervisor: Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

ABSTRACT

Variations in democracy itself, depending on time and social conditions, were observed. By explaining how concepts change from society to society and from their perspectives, it is shown how they can contradict the indispensable principles of democracy.

In our study, it was explained that every person or every society can cause different meanings while perceiving and expressing concepts, and other paradoxes of democracy along with the concept paradox were examined. It was tried to determine how democracy took its current form by being shaped by the paradoxes formed around different people, different socio-cultural, geographical, economic and ideological experiences.

Keywords: Democracy, Paradox, State, Society, Ideology.

İÇİNDEKİLER

DEMOKRASİ VE PARADOKSLARI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iii
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL AÇMAZLAR: İDEAL YÖNETİM ŞEKLİ AÇISINDAN DEMOKRASİ

1.1. Siyaset Felsefesi Neyi Sorgular?	4
1.1.1. İktidarın Kaynağı ve Devlet	5
1.2. İdeal Yönetim Nasıl Olur?	9
1.3. Yönetim Şekilleri.....	12
1.3.1. Monarşi.....	13
1.3.2. Aristokrasi	14
1.3.3. Şeref Devleti/Timokrasi	14
1.3.4. Oligarşi	15
1.3.5. Demokrasi	15
1.3.6. Tiranlık.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL AÇMAZLAR: ANTİK DEMOKRASİDEN ÇAĞDAŞ DEMOKRASİLERE

2.1. Demokrasinin Tanımı ve Mahiyeti	17
2.2. Atina'da Demokrasi	19
2.3. Ortaçağ'da Demokrasi	23
2.4. 19.yy'da Demokrasi.....	25

2.5. 20.yy'da Demokrasi	28
-------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL AÇMAZLAR: DOĞU, BATI VE İSLAM DÜNYASINDA DEMOKRASİ

3.1. Batı Dünyasında Demokrasi	31
3.1.1. Batı Demokrasilerinde Durum	31
3.2. Müslüman Toplumlarında Demokrasi	33
3.2.1. Mısır	36
3.2.2. Türkiye Cumhuriyeti	37
3.2.3. Demokrasi Olmayan Cumhuriyet.....	38
3.2.4. Çok Partili Sistem; Demokrasiye Geçiş	39
3.3. Asya'da Demokrasi.....	41
3.3.1. Japonya'da Demokrasi	41
3.3.2. Rusya'da Demokrasi Tarihi	42
3.3.3. Kültürlerin Demokrasi Üzerindeki Etkileri.....	44
3.4. Ekonomik Yapının Demokrasi Üzerindeki Etkileri.....	45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN İÇSEL AÇMAZLARI: DEMOKRASİ, HUKUK, İDEOLOJİ

4.1. Demokrasinin Temel Kavramları	50
4.2. Demokrasinin Yaşattığı İdeolojiler	55
4.2.1. İdeoloji Kavramı	55
4.2.2. Vesayet Sistemleri Altında Demokrasi	56
4.3. Demokrasi ve Paradoksları	58
4.3.1. Hukuk ve Demokrasi.....	60
SONUÇ	64
KAYNAKÇA.....	67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Ekonomik Gelişmenin Demokratikleşmeye Etkisi.....47



GİRİŞ

“Kelimeler ve sahte problemler üzerinde kavga etmemiz gerekir. Demokrasinin gerçek ve gerekli anlamı kullanıldığı zaman hangi ismi istiyorsanız onu seçebilirsiniz.”

Karl POPPER

Demokrasi, tarih boyunca tartışılmış olan bir yönetim şeklidir. Tez çalışmamızda çağlar boyunca demokrasinin uğradığı duraklar ve demokrasinin bu duraklardaki etkileşimleri ile beraberinde ekonomik, siyasi, coğrafi, kültürel ve konjonktürel şartlarda nasıl algılandığı veya uygulandığı gösterilmeye çalışıldı.

Çağlar boyunca her toplumda gerek tek kişi gerek azınlık bir grup, gerek çoğunluk, gerekse toplumun tümü olacak şekilde yönetenler ve yönetilenlerin olduğu değişmez bir gerçektir. Tarih boyunca iyi olanlar, kötü olanlar, mutlu olan yahut ızdırap çekenler, özgür olanlar, yasak olanlar, hak olanlar veya adaletli olanlar; hürriyeti savunanlar, mülkiyeti savunanlar veya savunmayanlar var olagelmıştır. Buradaki asıl soru; tüm bu kavramların, meşruiyetini nereden veya kimden alıyor olmasıdır? Demokrasinin özgürlük isteği, “iyi”nin olduğu kadar “kötü”nün de özgürlüğünü ve adaletini sağlayabilecek midir? En doğru olan ortak akıl mıdır? Ortak akıl insanı mutluluğa yahut problemsizliğe mi götürür? Toplumunu kim veya kimler nasıl ve ne şekilde yönetmelidir yahut yönetecek olanlar ne kadar pay almalıdırlar? Özetle bugün sekiz milyar insanın memnun olabileceği bir yönetim ve uygulayış şekli var mıdır? Eğer yoksa böyle bir yönetim şekli oluşturulabilir mi?

Bunlar ve benzeri birçok soruyla devam edebiliriz. Ancak tezimizde bir taraftan yukarıdaki soruları aydınlatıp cevaplamaya çalışırken diğer taraftan *‘acaba hangi demokrasiyi inceliyoruz, hangi çağda uygulanan, hangi kültürde yahut coğrafyada kendine yer bulmuş, siyasi kodlarında hangi yaşanmışlıkların etkisi olan bir demokrasiyi*

inceliyoruz’ şeklinde zihnimizde oluşabilecek birçok soruyla beraber demokrasi kavramı ve paradoksları tartışabilmeyi hedefliyoruz.

Aynı kültürde, aynı dilde, coğrafyada, tarihte veyahut aynı iklimde yaşamamış; aynı çocukluğu, aynı acıyı, sevinci, ümidi ve ümitsizliği tatmamış; aynı idealde, inançta, aynı beklentide olmamış insanlar, okudukları ya da gördükleri kavramları aynı şekilde algılayamazlar. Yaptıkları şey sadece aynı tanımları farklı varlıklarla, davranışlarla yahut olaylarla eşleştirmek olur. Aynı dili konuşup, eş kelimeleri söyleseniz de sizin hayalleriniz onların hayalleriyle örtüşmezler. Bu bağlamda tezimizin diğer bir amacı da; “kullandığımız kelime ve kavramların, anlatmak istediklerimizi varlık dünyasında tam manasıyla karşılayarak, karşı tarafa iletebiliyor mu?”, “hatalı veya kusurlu olan şey dil mi, harfler mi, kelimeler mi?” sorularına cevap aramaktır. Çünkü kavramlar içleri boş çuval gibidir. Hangi çağda, hangi toplumda yahut sosyo-ekonomik ortamda yaşanıyorsa içleri o değerlerle doldurulur.

Özgürlük, adalet, mutluluk adına bütün seslere kulak vermek gerekir. Ancak bu yapıyı bozmak isteyen ses ile nasıl mücadele edilebilir? Farklı bir ses ve rengi yok ederseniz demokrasi kavramını da yok etmiş olursunuz. O farklı sesin ya da rengin yaşamasına izin verirseniz bu sefer demokrasi kavramının tehdit edilme ve hatta yok olma tehlikesi söz konusu olabilir. Bu noktada şunu düşünmek gerek; hoşgörüsüzlüğe ne kadar hoşgörü gösterebilirsiniz? Bunun kararını kim, hangi hakla verecek veya veremeyecek? O halde diyebiliriz ki sihirli kelime demokrasi değil demokrasiyi sizin nasıl anladığımız, ne çeşit bir uygulama arzusunda olduğunuz ve tüm bunları yaparken meşru bir zemin oluşturup haklılığınızı ispatlamanızdır.

Tezimiz;

- Çağlar ve kültürler açısından demokrasinin gelişimi
- Demokrasinin kavramsal, tarihsel, kültürel ve içsel paradoksları şeklinde iki bakış açısıyla ele alınmış olup;

Birinci bölümde, Doğu- Batı filozoflarının bakış açılarıyla farklı yönetim şekilleri de ele alınarak, Doğu- Batı literatüründe devlet algısı ve tanımıyla birlikte ideal devletin nasıl olacağı sorusuna yanıt aranmış,

İkinci bölümde, demokrasinin tarihi seyri incelenerek bu süreçte tanımın ve uygulamanın kültürden kültüre, ekonomik birtakım saiklere göre nasıl değiştiği, Atina'daki demokrasi mücadelelerinden başlayarak, Ortaçağ'da din eksenli yönetimlerde yeniden demokratikleşme sürecine nasıl girildiği gösterilmeye çalışılmıştır. XV.- XVI. yüzyıl ve devamında Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform hareketlerinin bireysel hak ve özgürlük alanında yol açtığı 'yeni dünya' düzeninin demokrasiyi nasıl algıladığı ve temel omurgasını nasıl kurguladığı, insanlığın devlet organını ve yönetim bakışını, insanın tabii hukukunu öne çıkaran görüşlere nasıl bağladığını ve yaşama, özgürlük ve refah arama haklarını sağlayan yönetim anlayışlarının nasıl geliştiği üzerinde durulmuştur. Ekonominin gelişmesiyle insanların özgürlük arayışındaki değişimlerin demokrasiye etkisi, XX. yüzyılda iletişimin hızla yaygınlaşması ile insanların dünya üzerindeki hareketliliği de artmış ve aslında her devletin kendi bünyesine uygun bir yönetim anlayışı seçtiği ve buna demokrasi demeye başladığı çıkarımları yapılmıştır.

Üçüncü bölümde demokrasinin kültürle etkileşiminin nasıl olduğu, farklı kültürlerde nasıl algılanıp uygulandığı bu bağlamda Batılı devletler kendi içlerinde insan hakları ve özgürlükler bakımından tutarlı davranmaya çalışırken, diğer dünya devletleri söz konusu olduğunda tutarlı davranmayarak aynı şekilde hareket etmediği, her daim Batı Avrupa ve Amerika merkezli insan hakları kavramlarının koruyucusu olduğu, İnsanlığın doğuştan gelen haklarını kendi toplumları dışındakilere reva görmediği ve halen görmedikleri, Müslüman coğrafyalarda ise demokrasi kavramının İslam ve demokrasinin uzlaşması hususunun tartışmalı bir konu olduğu, bunun yanı sıra Uzakdoğu ve Orta Asya'daki demokrasi gelişim evreleri, ayrıca demokrasinin her devletin kendi kültür kodlarıyla ilişkisini ortaya koyarak demokrasinin olmazsa olmazlarının o kültür içindeki algılanış ve uygulamalarını nasıl etkilediği, özellikle ekonomik durum ve toplumdaki sınıfsal tabakaların gelir düzeyinin artmasının, demokrasiyi şekillendirmede ve uygulamada devletten devlete ne gibi farklılıklar oluşturduğu hususları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, öncelikle demokrasinin ideal anlamda olmazsa olmaz ilkeleri tespit edilmeye çalışıldı. Ükelere göre demokrasinin uygulanışında demokrasiyi etkileyen ideolojik kalıplar ve vesayet altında demokrasi ile ülke kültüründen etkilenen uygulamalardan bahsedildi. Bu bağlamda demokrasinin çelişkisi ve çıkmazları etrafıca ortaya konulmaya çalışıldı. Teorik anlamda yazılanlarla her çağ, her devlet ve her kültürde uygulanan demokrasinin, birbirleriyle olan çelişkilerine değinildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL AÇMAZLAR: İDEAL YÖNETİM ŞEKLİ AÇISINDAN DEMOKRASİ

İnsanlığın yazılı tarihinden bu yana incelenen tüm topluluklarda, yerleşik düzenlerin her birinde, yöneten ve yönetilen olgusu hep var olmuştur. Yönetenler iynin mevcut olduğunu savunurken, yönettikleri kitlelere de mevcut düzenin doğruluğunu empoze etmişlerdir. Buradaki temel amaç, insanların mutlu, huzurlu ve refah içerisinde hayat sürmesidir. Ancak, ortak düşünceyle yönetme zorunluluğunu siyaset var etmiştir. Zamanın akışı içinde yöneten ve yönetilene ait kavramlar değişmiş, yöntemler değişmiş, araçlar değişmiştir... Değişmeyen tek şey yöneten ve yönetilen sınıfların varlığıdır.

1.1. Siyaset Felsefesi Neyi Sorgular?

Cr. Wolff'a göre; "Siyaset felsefesi, insanı toplu halde ve yerleşik düzene geçmiş bir konum içinde yaşayan varlık olarak ele alan felsefe disiplini'dir." Amacı iyi hayat, iyi toplum ve iyi devlet özlemini yerine getirmek olan siyaset felsefesi, siyasetin ne anlama geldiğini, iktidar ile egemenlik kavramının ne olduğunu, toplumun parçası olan bireylerin toplumla olan münasebetlerini inceleyen bir felsefe dalıdır. Siyaset felsefesi, toplumsal ve siyasi yaşamla ilgili problemlere çözümler bulmak için düşünsel bir form olarak ortaya çıkmıştır. Bu formda hedeflenen şey insani ve toplumsal düzenin nasıl olması gerektiğine yönelik teorik bir zemin hazırlamaktır. "Bu anlamda siyaset felsefesi, mutlu ve huzurlu bir topluma ulaşmak için 'kimin, neye, ne kadar hakkı olacak? Herkes adına kim ya da kimler konuşacak?' sorularına cevap aramaktadır."¹

Toplu halde yaşayan insanların bir devlet çatısı altında dünyada mutlu olabilmelerinin imkânı var mıdır? Bireysel veya toplumsal mutluluğa ulaşmak mümkün

¹ Neşet Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 15-18.

müdür? Bu mutluluğu sağlayabilecek organizasyon ne olabilir, nasıl işletilebilir? Bireyi mutlu edebilecek büyük bir organizasyonun olmazsa olmazları nelerdir? Tam da bu sorulara cevap bulabilmek için Siyaset Felsefesinin temel kavramlarını detaylarıyla incelemek gerekir. Bunlar; Toplum, Birey, Devlet, İktidar, Egemenlik, Mülkiyet, Eşitlik, Adalet, Sivil Toplum vs. gibi örneklendirilebilir. Siyaset Felsefesi bunlar ve benzeri kavramları araştırırken ve hakikati bulmaya çalışırken, hiçbir olaya ideolojik yaklaşmaz. Sorunlara felsefede olduğu gibi eleştiri ve rasyonalite ölçüsüyle bakar. Siyaset biliminden ayrı olarak, sadece olanı olduğu gibi görmez, olması gereken iyi toplum ve iyi devlet idealinin peşinden koşar. Siyaset felsefesi aynı zamanda belirli sorularla devletin ve iktidarın varlık sebebini, kaynağını da sorgular. “İktidarın ve meşruiyetinin ölçüsü nedir? Bireyin temel hakları neler olabilir? En iyi yönetim şekli nedir?” gibi sorularla hem siyaset hem de felsefedeki kavramları analiz eder. Bu analizlere göre ideal rejim modeline ulaşmaya çalışır. “Klasik siyaset filozoflarının düşüncelerine göre rejimin iyisi ile insanın iyisi özdeştir. Zira erdemli insan, ancak erdemli rejim altında var olabilir. İnsan etrafında dönmek üzere bütünün bilgisiyle uğraşır. Tüm bilgilerin hedefi erdemdir ve erdeme götürecektir olan ise siyasi düzendir.”²

Siyaset Felsefesinde, gücün kaynağını nereden aldığı hususu da sorgulanmıştır. Bu güç, devlet organizasyonuna dönüştüğünde devletin birey ve topluma bakışı da değişmektedir. Bu bağlamda iktidarın kaynağı ve devlet organizasyonunun bireye bakışı çeşitli kaynak ve devlet şekilleri ortaya koymuştur.

1.1.1. İktidarın Kaynağı ve Devlet

Siyaset Felsefesinin başlıca sorusu olan, iktidarın kaynağının ne olduğu hususunu inceleyecek olursak, birçok devlette bu kaynağın din olduğunu görürüz. Siyasi iktidar, kimi toplumlarda Tanrı adına devleti temsile yetkili bir kişi olabileceği gibi Eski Mısır toplumunda görüldüğü üzere Tanrının kendisi de olabilmektedir. Başka bir toplum olan Eski Yunan’a baktığımızda, kısıtlı da olsa seçimle iktidar olan liderler olduğunu görebiliriz. Bazı toplumlarda ise bozulan düzeni tekrar sağlamak için yapılan ihtilaller de iktidarın kaynağını oluşturabilir.

² Toklu, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 9-19

Sözlükteki anlamına göre devlet; siyasi sınırları tespit edilmiş, belli bir coğrafya parçası üzerinde yaşayan, egemenliği olan en büyük siyasi kurumdur. “Devletin görevi sosyal düzeni korumak, toplumun manevi kişiliğini ve bağımsızlığını temsil etmektir. Siyaset kurumu ise devletten daha eski olmakla birlikte kapsamı devleti aşmaktadır. Fakat yine de siyaset iş bölümüne konu olduğundan beri siyasal uğraşın esas ağırlığı devletçe omuzlanmıştır.”³ Kurumsallaşmış otorite olarak devlet, tarihte görülen iktidar örgütlenmelerinin en buyurgan ve kapsayıcı olanıdır. “Devleti açıklamaya veya anlamlandırmaya çalışan teorilerin neredeyse hepsi temelde devletin ne olduğunu, niçin ve nasıl geliştiğini, mensuplarına eğer varsa hangi faydaları temin ettiği hususunda bir uzlaşmaya kavuşmuş olmaktan uzaktır.”⁴

Faşist yönetimlerde devlet bir varlık olarak görülmektedir. Devleti varlık olarak gören ünlü düşünür Platon’a göre insan ile devlet arasında çok büyük benzerlik vardır. Zira “devlette bulunan sosyal sınıflar, insanda bulunan bazı yetilere benzer” derken bunu ifade etmek istemiştir. “Eserlerinde sürekli olarak devlet denilen mekanizmanın büyütülmüş bir insan olduğundan söz eder.”⁵ Siyasete dair yazmış olduğu Devlet, Devlet Adamı ve Yasalar gibi eserlerinde ideal devletini oluştururken o güne kadar var olan yönetim biçimlerinin eksiklikleri onun ideal devlet kuramını şekillendirmesinde etkili olmuştur. Platonun devlet diyalogunda ideal devlet temelde üç sınıftan oluşmakta ve bunların eğitimi de farklı olmaktadır. “Eğitimin amacı, ‘bireyin ruhunu değiştirmek’ diyen filozofa göre eğitim devletin elinde olmalıdır. İdeal devlet sağlandıktan sonra ideal eğitim sağlanmalıdır. Doğru bir eğitimin son amacı ise bireyi, iyi ideasına ulaştırmaktır. Eğitim, bireye erdem kazandırarak ruhuna uyum sağlamaktadır.”

Aristoteles ise “devletin doğanın bir devamı olduğunu” ifade eder. Devlet, toplumsal bir canlı olan insanda temelini bulur. İnsan, nasıl ki biyolojik ve ruhsal yetilerle dünyaya gelerek yaşamı boyunca bu yetileri geliştirmek için çaba sarf ediyorsa devlet de bu şekilde meydana gelir ve devam eder. Bu nedenle şöyle bir çıkarım yapılabilebilir ki; devlet, insan doğasına dayanan organik bir varlıktır. Politika adlı eserinde bu hususlara vurgu yaparak bir devletin iyi olup olmamasının baştakilerin sayısına bağlı olmadığını,

³ Cem Eroğlu, *Devlet Nedir* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2014), 14.

⁴ Henry J. M. Claessen ve Peter Skalnik, *Erken Devlet* (Ankara: İmge Kitabevi, 1993), 43.

⁵ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu & M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975), 240.

devletin başında bir kişi, birkaç kişi, ya da herkesin bulunabileceğini dile getirir. “Ancak bir kişinin egemen olduğu biçimlerde, krallık doğru, zorbalık (tiranlık) yanlıştır; birkaç kişinin egemen olduğu biçimlerde, bilgi ve düşünüş olarak en iyilerin başta bulunduğu aristokrasi doğru, soy ve zenginliğe dayanan oligarşi ise yanlıştır; herkesin egemen olduğu biçimlerde, yasal bir düzen olan politeia doğru, yığınların bir anarşisi olan demokrasi yanlıştır.”⁶

Bu düşüncelerini Yunan tarihinin görgülerinden, topladığı zengin materyalden çıkararak ünlü filozof, hükümet biçimlerinin nasıl zorlukla birbirinden çıktığını, nasıl birbirine dönüştüğünü de gösterirken eserinin son bölümünde eğitimin gerekliliği üzerinde durarak ideal demokrasi ve ideal devlet modelini ortaya koymaktadır.

İbn-i Rüşd’ün görüşüne göre toplumsal yaşam kaçınılmaz bir gerekliliktir. Hem Eflatun hem de Aristoteles’in şu sözünü destekleyerek “Şüphesiz insan tabiatı itibariyle medeni/toplumsal bir varlıktır. Herhangi bir siyasi topluluk dışında insanın mutluluğa ve mükemmelliğe ulaşması bir yana hayatını devam ettirmesi mümkün değildir” tespitinde bulunur.⁷ Zira İbn-i Rüşd’e göre, insanlar kendilerine özgü erdemleri diğer insanlarla yardımlaşmaksızın elde edemezler. Dolayısıyla etkileşim içerisinde olacakları bir oluşuma ihtiyaç olacaktır.

Farabi’ye göre; “İnsanın saadeti elde edebilmesi için saadeti nasıl elde edeceğini gösteren siyaset sanatı ile bu sanatı uygulayabileceği bir yere yani ideal devlete ihtiyacı vardır.” cümlesini kurar. İnsanlar topluluk hâlinde yaşarlar ve bu topluluklardaki bireyler birbirlerini tamamlarlar. Bu noktadan hareketle birey için toplumla birlikte yaşamak hem ahlaki hem de ekonomik açıdan gerekliliktir diyebiliriz. J. J. Rousseau, devleti ve toplumu yapay bir varlık olarak yorumlamıştır. Rousseau toplumu, insanların sadece sözleşmeyle dâhil olduğu, özgür iradeleriyle onaylayarak bağlandığı yapı olarak tanımlamıştır. Özetle karmaşadan kurtulmanın yolunu toplumun meydana getirilmesinde mümkün bulmuştur.

Bazı siyasi akımlar, liberalizm, anarşizm ve marksizm, devlete sempatik bir şekilde bakmamışlardır. Liberalizm anlayışı, bireylere ve bireylerin rızasına dayanır. Bu anlayışta insanlar doğdukları andan itibaren eşitlik, özgürlük ve mülkiyet hakkına

⁶ Bkz. Aristoteles, *Politika*, çev. Ömer Aygün, Ari Çokana (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016).

⁷ Cevher Şulul, *İbn-i Rüşd’ün Siyaset Felsefesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2009), 68.

sahiptirler. Zira devletin varoluş gayesi bu hakları layıkıyla korumak olduğu için insanların temel ve doğal haklarına kolay kolay dokunamaz. Marksizm'e göre devlet, bir sınıfın diğer sınıfları ezmesi üzerine örgütlenmiştir. Bireyler arasında şahsi iradelere bağlı olmaksızın zorunlu ilişkiler kurulur. Bu ilişkiler üretime dayalı ilişkiler olup onların ekonomik güçlerinin belirli bir gelişim derecesine karşılık gelir. Marksist yaklaşıma göre insanın özü, Aristoteles'in söz ettiği gibi siyasal değil, toplumsaldır. Özetle bu yaklaşıma göre, siyasal mücadelenin gayesi olan devlet, egemen sınıf yahut sınıflara hizmet eden bürokratik bir organizasyondur. Devlet kurumuna sempatik yaklaşımda bulunmayan bir diğer anlayış ise Marksizm'dir ve buna göre devlet tüm kötülüklerin başlıca kaynağıdır. Öyle ki devlet varsa özgürlük yok demektir. Devlet kurumunun olmadığı bir toplulukta düzeni sağlayan şey itaat etmek veya yasalar koymakla değil, bir araya gelmiş olan özgür bireylerin kendi aralarında yapmış oldukları sözleşmeyle sağlanır. Bu yaklaşımlar ışığında belirtmek gerekir ki devleti, devlet olarak benimseyerek ona değer veren tek siyasi akım faşizmdir. Faşizm; devletin her şeyin üstünde görülmesi ve mutlak üstünlüğünün benimsenmesidir. Devlet, milleti temsil ettiği için ve genellikle karizmatik liderlerin şahsında somutlaştığı için bireyler kendi isteklerini geride bırakarak devletin yani idarecilerin emirlerini sorgulamaksızın uygularlar. Faşist bir lider olan Mussolini'ye göre "Millet devleti değil, devlet milleti yaratır." Böyle düşünen diğer faşist liderler de ırk bakımından üstün olanların üstün olmayan insanların hâkimiyetine girmemesi gerektiğini savunurlar. "Faşizm konusunda bir diğer husus da davanın ulvi bir amaca hizmet ettiği ve hedefe ulaşmaya yer vermesidir."⁸ "Her yandan söylenen ve öngörülenin aksine, devlet hiçbir zaman bugünkü kadar gelişmemiştir. Tarihin hiçbir döneminde devlet, dünyayı bu derece kuşatmayı başaramamıştır. Henüz herhangi bir anarşist akım devleti ortadan kaldıramamıştır. Yönetenlerin inancı ne olursa olsun devlet her yerde gücünü artırmıştır."⁹ Aradaki teorik ve temel farklar ne olursa olsun pratik açıdan devlet, kendisine yöneltilen tenkitlerden etkilenmeden varlığını sürdürmektedir.

Çağlar boyu her toplum iyi ya da kötü herhangi bir sistemle yönetilirken bir taraftan da dönemin düşünürleri en iyi yönetimin ne olacağını, nasıl olması gerektiğini sorgulayarak konu üzerinde ütöpik kurgular yapmışlardır. Bu kurgulardan bazıları zaman içerisinde devletlerin uygulamalarına dönüşmüşlerdir. İdeal devlet dediğimiz

⁸ Toki, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 26.

⁹ Eroğlu, *Devlet Nedir*, 14.

tanımlamalar da düşünürlerin yaşadıkları dönem içerisindeki düzenden, ideolojilerden, coğrafi, ekonomik ve kültürel yapılardan etkilenerek şekillenmiştir. Her düşünür kendi bulunduğu tarihi arka planın etkisiyle ya hayranlık duyduğu ya da özlem duyduğu bir sistemin peşinden koşagelmiştir.

1.2. İdeal Yönetim Nasıl Olur?

Devlet, medeni bir hayat için gerekli olan kurumdur. Dikkat edilmesi gereken esas nokta ideal devlet yönetiminin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan kural ve kurumların anlaşılabilir nitelikte olması, ortak paydalarda birleşerek herkese eşit bir şekilde uygulanmasıdır.

En iyi yönetim ve ideal devlet arayışları çok eski çağlara doğru uzanmaktadır. Hangi coğrafya olursa olsun, insan toplulukları bir araya gelip kümeleşmişse o yerde her daim bir yönetim şekli ve yöneticiler de var olmuş demektir. Yapılan araştırmalara dayanarak ideal yönetim arayışlarının ilk çağ uygarlıklarında Sokrates ve onun öğrencisi Eflatun'la başlayarak temellerinin atıldığını ve yüzyıllar boyunca devam ettiğini söyleyebiliriz. Eflatun, "Devlet" ve "Yasalar" adlı eserlerinde ideal devlet ve ideal yönetimi araştırarak çıkarımlar yapar. Yine Eski Roma'da yaşamış olan Çıçero; Orta Çağda yaşamış olan Aurelius Augustinus, Aquinolu Thomas, Farabi; Yakın Çağda Machiavelli, T. Hobbes, J. Bodin, J. Locke, Montesquieu, Rousseau gibi büyük filozofların hepsi ideal devlet yönetiminin ne olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Bu filozofların düşüncelerine dayalı olarak siyasi ve iktisadi doktrinler de ideal devleti arayış içerisinde olmuşlardır. Bu bağlamda klasik felsefenin devlete bakışıyla, modern felsefenin siyasete ve devlete bakışlarını incelemek gerekirse; Platon'un ideal devlet sistemi, evrensel bir öğreti kurmak isteyen Sokrates'in hakikat doktrininin bir uzantısıdır. İdea demek; ebedi, mükemmel ve değişmez bir şekilde var olandır. Platonun ideal yönetiminde sadece meşruti monarşi yahut aristokratik cumhuriyetin toplumu bir bütün olarak mutlu edeceği düşünülür. Yani toplumda filozoflar yönetici olmadıkça veya yöneticiler filozof olmadıkça, insanlara ehli oldukları iş verilmedikçe, devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe meşruti monarşi de aristokratik cumhuriyet de kurulamaz ve yaşatılamaz. Doğru ve adaletli yönetimi küçük bir zümreden, birkaç hatta tek bir kişiden beklemek gerekir ki onlarda felsefeyle uğraşan kişilerdir. Aristoteles, "Politika" isimli eserinin ilk kitabında üzerinde durduğu konu sosyal hayatın ne şekilde var olduğu

mesalesidir. Devlet, halkını korumak, mal ve hizmet değişiminin yanı sıra herkesin iyi bir yaşam sürdürmesini sağlamak içindir. Aristoteles, eserinde ideal modelin erdemliler yönetimi olan krallık ya da aristokrasi olabileceğini fakat pratikte anayasal yönetimin daha fazla tercih edilebileceğini belirtir. “İnsanları mutlu kılacak olan hayat için üç şart vardır: Beden sağlığı, akıl sağlığı ve erdem. Aristo, mülkiyet ortaklığına karşı özel mülkiyeti savunsa da devletin kamu gelirlerinden ihtiyacı olanlara pay verilmesini savunur.”¹⁰

Farabi, insanın varoluş amacının, mutluluğu elde etmek olduğu varsayımındadır. Mutluluğun elde edilmesi tüm felsefe için geçerli bir ilke olduğu gibi siyaset felsefesi için de geçerli bir ilkedir. Mutluluk denildiğinde kastedilen şey aslında erdemlilikdir. Erdemli insan, ancak erdemli bir devlette var olabilecektir.

Farabi’ye göre erdemli toplum hiyerarşiktir. Mesela organizmalarda en üstün organ kalptir ve diğer organların dereceleri kalbe yakın olan fonksiyonlarına göre derecelendirilir. Erdemli toplum ve devlette de durum böyledir. “Farabi, toplumu yöneticiye evreni ise Tanrıya benzetir. Farabi'nin yönetici olarak nitelendirdikleri sadece bilge kişiler ya da filozoflar değil aynı zaman da peygamberdir. O hem kendisine uyulan imamdır, hem peygamberdir, hem filozoftur. Erdemli toplumun ve yeryüzünün mutlak devlet başkanıdır.”¹¹

“Ona göre tüm insanlar, ihtiyaçlarını giderebilme hususunda birbirleriyle yardımlaşmaya ve birlikte bulunmaya muhtaçtır. Toplum halinde yaşamının ereği de fertler açısından yetkinliği gerçekleştirmektir. Toplumsal hayat mutluluğu gerçekleştirmenin bir aracıdır. Farabi ye göre; devletin istikrarı ve ideal toplum için yalnızca adalet değil, toplumsal dayanışma, erdemli insan olma sevgi ve inanç da çok önemlidir.”¹²

İbn-i Haldun ise adaletin ne kadar önemli olduğunu şu cümleyle vurgular; adalet yoksa devlet yok demektir. Zira onun için devletin bekası, adaletin tesisine bağlıdır. İnsanlara hak ettikleri gibi davranmak, hak edene hakkı ne ise onu vermek doğruluğun gereği olup devletin selameti için gereklidir. Olması gereken adalet anlayışı budur.

¹⁰ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 81.

¹¹ Farabi, *El-Medinetül-Fazıla*, çev. Ahmet Arslan (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 69.

¹² Farabi, *Farabi'nin Üç Eseri: Mutluluğu Kazanma (Tahsilu-s Sa'ade) Eflatun Felsefesi ve Aristo Felsefesi*, çev. Hüseyin Atay (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974), 19.

“İyi bir idarenin temelinde adalet olmalıdır. Bununla birlikte iyi bir idare anlayışının insanların canlarının ve mallarının güvenliğini sağlaması ve geçim şartlarını kolaylaştırması gerekmektedir.”¹³ İbn-i Haldun, ekonomide hukuk temelli özgür teşebbüsü savunur. Devlet ekonomik faaliyetlerde bulunmamalıdır. Devlet rekabet edilemez bir kurumdur. Mensubu olduğu İslam dininden de etkilenerek toplumsal ve siyasal yapılara ahlak ve hukuk zemininde çözümler bulmaya çalışır. İlm-i Umran adıyla icat ettiği disiplin birçok disipline de ilham kaynağı olmuştur.

“John Locke’a göre sivil-politik bir toplumsal hayat, doğal bir hayattan çok daha uygun bir hayattır. Egemenlik hakkı, tüm insanoğlunun müşterek hakkıdır. Çünkü Tanrı, hiçbir insanı diğerinin merhametine bırakmaz. Egemenlik hakkı yalnızca insanların kendi aralarında yapacakları anlaşmayla, sözleşmeyle mümkündür.”¹⁴

Thomas Hobbes’a baktığımızda klasik dönem düşünürlerinin aksine siyaset felsefesini insan felsefesi üzerine kurar. Temel argüman, “devlet neyse, insan odur.” şeklinde değil; “insan neyse, devlet odur.” biçimindedir. Haliyle, devleti anlamak için öncelikle insanı anlamak gerekmektedir. “Hobbes’a göre devlet, bir organizmadır. Devletin gayesi insanların korunması ve savunulması olduğu için insandan daha büyük bir güce sahip olmalıdır. Egemenlik denilen şey ise devletin ruhudur; yargı ve yürütme erkleri devletin eklemleri; üyelerinin zenginlikleri devletin gücü; vatandaşların esenliği devletin görevi; adalet ve yasalar devletin akli ve iradesi; mensupları arasındaki nifak devletin hastalığı; iç savaş ise devletin ölümüdür.”¹⁵

J. J. Rousseau, devletin meşruiyeti meselesine, ‘Toplum Sözleşmesi’ adlı eserinde değinmektedir. Eserde devletin, toplum sözleşmesi sebebiyle bütün üyelerinin mallarına sahip olduğundan söz edilmektedir. Sözleşme temel hakları korumaktadır fakat bu haklar bireylerden alınmaktadır. Her insan hür doğmalı ve öyle yaşamalıdır. Toplum sözleşmesi yapılırken sözleşmeye karşı çıkılması bu karışıklıklar sözleşmeyi geçersiz kılmamaktadır.

Bu açıklamalarla birlikte kısmen klasik ve modern felsefedeki iyi devlet yönetimi için gerekli unsurları özetlemiş bulunuyoruz. Konunun iyi bir şekilde ortaya

¹³ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 119.

¹⁴ Neşet Toku, “John Locke’un Siyaset Felsefesi”, (Erişim Tarihi 10 Ekim 2021) www.nesettoku.com.tr

¹⁵ Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 181.

konulabilmesi için ideal devlette bulunması gereken normatif ilkeleri modern felsefe açısından etraflıca incelemekte yarar görülmektedir.

Günümüzde ideal devlet tanımı içerisinde birçok farklı kavram görülmektedir. Tüm bu kavramlar aynı anda devrede olduğunda, kendi içinde çelişkiler doğursa bile bazen tartışmaya girilmeksizin kabul edilirler. Modern devletin öncelikle toplumla bir sözleşmesi olmalıdır. Bu toplumsal sözleşme anayasadır. Anayasa oluşturulurken katılımcı, uzlaşmacı, çoğulcu ve şeffaf olmasına özen gösterilmez. Toplumsal sözleşmede devletin gücü, yetkisi ve fonksiyonları herkesçe açık ve anlaşılabilir olmalıdır. Devletin gücü ve yetkisi tek elde toplanmamalı, “kuvvetler ayrılığı ilkesi” benimsenmiş olmalıdır. Devletin sahip olduğu gücün sınırları devlet anayasasında belirlenmeli, yetkinin bir kısmını yerele devredebilmelidir. Halkın gücü devlette hissedilebilmeli, sınırlı ve demokratik devlet anlayışı hâkim olmalıdır. Vatandaşına karşı sorumlu bir devlet, piyasa ekonomisini benimsemiş, vatandaşları arasında din, dil, cinsiyet, ırk ayrımı gözetmeyen, liyakate dayalı, toplam kaliteye dayalı bir yapıya sahip olmalıdır.

Bu açıdan baktığımızda, birey veya toplumun yetki ve sorumluluklarını kim, ne kadar sınırlamaktadır? Bireyin devlet karşısındaki özgürlüğünü kim, nasıl belirlemektedir? Yöneten ve yönetilen nasıl belirlenmektedir? Bu soruların cevapları çeşitlendikçe yönetim şekilleri de çeşitlenmiş olacaktır.

1.3. Yönetim Şekilleri

İnsanlığın ideal yönetim arayışları çağlar boyunca devam etmiş ve her zaman devam edecektir. Demokrasi kavramının ortaya çıktığı tahmin edilen Antik Yunandan günümüze kadar insanlar ideal bir yönetim düzenini aramışlardır. Aristo'nun tasnifine bakacak olursak, “yönetim kendi özel çıkarlarını halkın çıkarlarının üstünde tutan belirli bir zümrenin elinde ise bu yönetimin adı ‘Oligarşi’dir. ‘Aristokrasi’, halkın çıkarları için hareket eden belirli bir zümrenin yönetimidir. ‘Demokrasi’, halkın çoğunluğunun kendi özel çıkarlarına yönelik kararlar aldığı ve uyguladığı bir yönetimin adıdır.”

Aristo'ya göre ideal yönetim biçimi politikadır. Eflatun “Aristokrasi”yi; Aristo ise “Polity” adını verdiği yönetim düzenini ideal siyasal yönetim biçimi olarak görür. Eflatun'un ve Aristo'nun siyasal yönetim üzerine yaptıkları sınıflandırmalar, kendilerinden sonra gelen düşünürleri büyük ölçüde etkilemiştir. Diyebiliriz ki, modern

demokrasinin fikir babaları olan Aquinolu Thomas, John Locke, Montesquieu, J.J. Rousseau gibi düşünürler Eflatun ve Aristo'nun yaklaşımlarından etkilenecek demokrasi konusunda kendi görüşlerini ortaya koymuşlardır.

Toplumların ortak amaçlarını belirlemek ve gerçekleştirmek üzere geliştirilen, aralarında çeşitli biçimlerde bağlantılar bulunan örgütler bütününe siyasal sistem denir. Devlet, sahip olduğu egemenliği fiilen kullanması için organlarının arasında iş bölümü yapmış olmalıdır. Bunların arasındaki ilişki ve iş bölümü hükümet ya da siyasal sistemin nasıl olduğunu ve ne şekilde işlediğini göstermektedir. Zaman içerisinde birden çok siyasal sistem var olmuştur.

1.3.1. Monarşi

Monarşinin kelime manası, Yunanca'da 'mono' yani tek ve 'arce' yani iktidar kelimelerinin birleşmiş halidir. Ülke yönetiminin tek bir kişinin iktidarında gerçekleştirilmesidir. İktidardaki kişinin gücünün çoğu zaman tanrısal kökenli olduğu kabul edilir. Yönetim soy yoluyla miras kalır ve çoğu zaman hanedanın erkek üyeleri arasında babadan oğula geçerek devam eder. Bu noktada belirtmek gerekir ki soyun kadın tarafından sürdürüğü ve/veya iktidarın kadın tarafından kullanıldığı hanedanlar da mevcuttur. Ayrıca bazı hallerde zorla ele geçirilmiş olan iktidar makamı silah gücüyle ayakta tutulmaya çalışılabilir. Monarşinin birden fazla çeşitleri mevcuttur:

Mutlak Monarşi: Bu monarşi biçimine hükümdarın yetkileri tek elde toplanarak mutlak ve paylaşılabilir hale getirildiği için Mutlakiyet de denilmektedir. Sebebi ise hükümdarın kutlu bir soydan gelmesi, bazı toplumlarda Tanrının oğlu veya Tanrının kendisi bile olması inancıdır.

Meşrutî Monarşi: Meşrutiyet dediğimiz bu monarşi şeklinde ise hükümdar iktidarda tek başına olsa da çeşitli ölçülerde kendisini denetleyebilen ve iktidarın yetkisini farklı düzeylerde paylaşabilen bir meclisin yahut parlamentonun bulunması durumudur. Burada üzerinde durulması gereken esas nokta hükümdarın, iktidar ve yasama gücünü paylaşması ve kısıtlayıcı bir organ olmasıdır. Böyle bir denetleme yetkisi verilmiş fakat hükümdar da meclis üzerinde feshetme ve seçimleri yenileme başta olmak üzere farklı haklara sahip bulunabilmektedir.

1.3.2. Aristokrasi

Aristokrasi yahut soylu erki denilen şey iktidardaki kuvvetin ayrıcalıklı ve çoğunlukla soya dayanan sınıfının elinde bulunduğu hükümet şeklidir. Ekonomik, toplumsal ve siyasi gücün soylular sınıfının elinde bulunduğu yönetim biçimidir. Aristokrasi ayrıca "soylular sınıfı" anlamında da kullanılmaktadır. Aristokrasi kelimesinin ilk tohumları da Aristokrasiyle ilgili ilk bilgiler de Eski Yunan'da görülmektedir. Aristoteles'in yönetim biçimleri tasnifine göre Aristokrasi, üç iyi yönetim biçiminden biridir.

İlk çağ Yunan sitelerinde Aristokrasi yönetimi hâkimdi. Feodalitenin görüldüğü toplumlar aristokrasi yönetimine örnektir. Sözcük olarak Aristokrasiye baktığımız zaman Yunanca 'Aristos' yani en iyi ve 'krotos' yani güç anlamına gelmektedir. Yönetimin, toplumun en seçkin şahıslarının elinde olduğu rejimdir. Siyasi teşkilatlanma olarak bakıldığında, demokrasinin ve bazen monarşinin karşıtıdır. Sebebi ise monarşilerde genel olarak hükümdar ailelerin, aristokrat aileleri kısıtlaması ve hatta onları yok etmesidir. "Aristokrat tabakanın vasıfları doğuştan gelen imtiyaz ve dışarıdan girmeye engel olan bir şeref kanununun bulunmasıdır. Aristokrasi siyasal bir kavram olarak sadece soylulardan oluşan bir zümrenin egemenliğine dayanan yönetim şeklinin adıdır."¹⁶

Aristokratik yönetimlerin zaman içerisinde güçlerini kaybetmiş olan monarşilerden doğduğunu söyleyebiliriz. "Kralların yahut imparatorların yönetim zayıflığı yaşadığı monarşilerde asiller, bu zayıflıktan faydalanarak iktidara ortak olmuşlardır. Monarşiler gibi aristokrasilerde de kan bağı önemlidir. Asalet (soyluluk) babadan oğula veraset yoluyla intikal eder ve iktidar belli asalet kriterlerine göre kullanılır."¹⁷

1.3.3. Şeref Devleti/Timokrasi

Şan ve şeref üzerine kurulu olan yönetimdir. İbni Rüşd'e göre, şan ve şerefi gaye edinen kent yönetimi ile halkın bir bölümü, diğer bir bölümüyle iyi bir ün sahibi olmak için dayanışma halindedir. Farabi, bu yönetim tarzına "Medinetü'l Kerâme(Haysiyet Şehri)" adını vermektedir. Övülmek, saygıyla karşılanmak için şeref ve saygınlık

¹⁶ Ömer Yıldırım, "Aristokrasi Nedir", (Erişim Tarihi 12 Mayıs 2020) <https://www.felsefe.gen.tr/aristokrasi-nedir-ne-demektir/>

¹⁷ Yıldırım, "Aristokrasi Nedir".

kazanmak için birbirlerine yardımlaşma amacı içinde olan kenttir. Basit toplumlarda bu durum nadiren görülür.¹⁸ Yöneticiler askerlerden oluştuğu için güç kazanmak, şeref elde etmek veyahut askeri zaferler kazanmak en önemli arzuları oluşturmaktadır.

1.3.4. Oligarşi

Oligarşinin kelime anlamı Yunanca oligoa yani azınlık ve arch yani erk kelimesinin birleşimidir. Yani toplumdaki küçük bir grubun veya geniş bir kitle oluşturmayan bir sınıfın yönetim yetkisine sahip olması durumudur. Ayrıca bayağılık yönetimi olarak da bilinir. İbni Rüşd'e göre bir kentin yöneticileri en zengin ve en güçlü olanlardır. Mülkiyetin elde edilmesi gaye olduğu sürece, zorunlu olarak bu yönetim azınlığın yönetimi olur. Toplumun çoğunluğu da fakirlerden oluşur.¹⁹

1.3.5. Demokrasi

Bir siyasal yönetim biçimi olarak demokrasinin ne zaman ve nerede doğduğu konusunda kesin bilgiler mevcut olmamakla beraber, genelde, M.Ö. 5. yüzyılda Atina ve Isparta şehir devletlerindeki yönetim şekillerinin demokrasiye başlangıç teşkil ettiği savunulmaktadır. Ancak günümüz açısından gerçek demokrasi bir idealden öteye anlam taşımamaktadır.²⁰ Demokrasinin sözlüklerdeki anlamı 'demos' yani halk ve 'kratos' iktidar kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşur. Toplumda yaşayanların veya kendilerine hak tanınan çoğunlukların yönetime doğrudan veya dolaylı olarak katılma olanağının bulunması ve toplumun bu şekilde yönetilmesidir. Temsile dayalı olup olmamasına göre iki türü bulunmaktadır: Doğrudan Demokrasi ve Dolaylı Demokrasi.

Doğrudan demokrasi dediğimiz anlayışta herkeste yönetim hakkı ve yasama yetkisi bulunmaktadır. Bir toplulukta veya şehirde yönetim birimlerindeki üyeler bir araya gelirler ve istişare ederek bir karara varırlar. Bu istişare sürecine herkes katılır. Günümüzde bu sistem uygulanış biçimi bakımından epeyce zordur. Fakat zor olmasına rağmen İsviçre'nin bazı kantonlarında ve bazı ilkel topluluklarda halen uygulanmaktadır. Doğrudan demokrasi sisteminin uygulanma imkânının bulunmadığı durumlarda ise referandum yani halk oylaması dediğimiz yöntem ortaya çıkmaktadır.

¹⁸ Şulul, *İbn-i Rüşd'ün Siyaset Felsefesi*, 203.

¹⁹ Şulul, *İbn-i Rüşd'ün Siyaset Felsefesi*, 206.

²⁰ Bkz. Coşkun Can Aktan, "İdeal Bir Siyasal Yönetim Arayışı ve Anayasal Demokrasi", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (2016).

Dolaylı demokrasi yani temsili demokrasi dediğimiz anlayışta ise yönetim hakkı temsilciler aracılığıyla yürütülür. Temsilciler; Meclis, Senato, Parlamento gibi isimlerle anılan toplulukları meydana getirerek yasama işlevini yerine getirirler. Yönetim hakkını elinde bulunduran meclistir ve bu meclis genel seçimlerle oluşturulur.

Demokrasi kavramı tarihsel süreç içerisinde kendini geliştirmiş ve birçok tür ortaya çıkarmıştır. Bunlar; Doğrudan Demokrasi- Yarı Doğrudan Demokrasi, Temsili Demokrasi, Çoğunlukçu Demokrasi, Çoğulcu Demokrasi, Agnostik Demokrasi, Feminist Demokrasi, Liberal Demokrasi, Delegasyoncu Demokrasi, Westminster Modeli Demokrasi, Marksist Demokrasi, Kozmopolit Demokrasi, Müzakereci Demokrasi, Militan Demokrasi, Katılımcı Demokrasi vs. gibi alt çeşitlerdir.

1.3.6. Tiranlık

İstibdat yönetimidir. Eflatun buna zorba devlet demektedir zira tiranlık baskın monarşinin en yaygın örneğidir. Tiran yönetimdekiler genellikle asker yahut asker kökenli olup ülkeyi tek başına yönetir. Diktatörün arkasında bulunan silahlı güç, iktidarının teminatıdır.

Ülkenin başında “despot” denilen şahıs bulunur. Bazen bu şahsa “tiran” da denilmektedir. Zaten despot veya tiran, kelime anlamı itibariyle “zorba” demektir. Zira ülke yönetiminde zorbalık ve acımasızlık hâkimdir. Sivil bir kişinin işbaşına gelerek yurttaki baskıya dayalı bir rejimi benimsetmeye çalışması, yönetimi mutlak surette ele geçirmesi, bulunduğu yeri kaybetmemek için her yola başvurusu ve gerektiğinde silah kullanmaktan çekinmemesi durumudur. Tiranlıklarda yaşayan bireyler yetkinleşmeye gayret ederken, sadece tiranın kişisel isteklerine hizmet etmeyi amaçlarlar. Yani bu toplumdaki bireyler liderine hizmet eden köleler gibilerdir.

İnsanlık, var olduğu andan günümüze değin hep iyi olmayı, mutlu olmayı, adil bir yaşam düzeni oluşturmayı istemiştir. Bu zorlu süreç uğruna birçok insan hayatını kaybetmiş, birçok toplum sürgün edilmiş, birçoğu ise ortadan kaldırılmak istenmiştir. Ancak insanoğlu her devirde, her koşulda daha iyiye ulaşma arzusuyla yoluna devam etmiştir. İşte demokrasinin de böyle zorlu süreçler geçirerek günümüze ulaştığını söyleyebiliriz. Her kültür onu kendine göre yorumlamıştır. Çağlar geçtikçe, insanların hayata bakışı, iletişimi, birbirleriyle teması arttıkça demokrasinin şekli de tarzı da

değişmiştir. İkinci bölümde, her çağın ve her toplumun bakış açısıyla demokrasi kavramı tanımlanmaya çalışılacaktır.



İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL AÇMAZLAR: ANTİK DEMOKRASİDEN ÇAĞDAŞ DEMOKRASİLERE

2.1. Demokrasinin Tanımı ve Mahiyeti

Demokrasi kelimesi Yunanca bir kelime olup, “demos” yani halk ve “kratos” yani iktidar (güç) ve egemenlik anlamına gelen iki kelimenin birleşmesinden oluşur. Kavramsal manası budur fakat demokrasinin bir de düşünsel manası vardır. Bir örnekle düşünsel manasına bakacak olursak; Aristoteles şöyle der, “birikmiş bir zenginliğe sahip olmayan varlıksızların yönetimde söz hakkına sahip olmasına demokrasi denir”.

Demos kavramı, şehirde yaşayan kalabalık kitlelerle birlikte yoksulları da kapsamakta ve sıradan insanlara, alt tabakaya ve bunların yanında din adamlarına da karşılık geldiği görülmektedir. M.Ö. 5. yüzyılda Eklesia'da toplanan Atinalı grup da demos olarak adlandırılmıştır. Ancak, yığın ve çoğunluk anlamlarının yanı sıra halk kavramı olarak da kullanılmıştır. “Halk, kimi zaman herkes anlamına gelmektedir, kimi zaman aşağı sınıf anlamını taşır bunun dışında halkın, bölünmez bir varlık organik bir bütün olarak açıklandığı da görülmektedir.”²¹

“Demokrasi üzerine ilk kafa yoran düşünürlerden biri de Platon’dur. Ona göre demokrasi, en az iyi olan siyasi düzendir. Çünkü demokrasinin bir sapması olan oklokrasiye (kitlenin egemenliği) kolayca dönüşebilir.”²² Böyle olması da vaziyeti tiranlığa (zorbalığa) kadar götürebilir. Platon, “demokrasi çok hoş bir siyasi düzendir, anarşik ve rengârenktir, eşit olanlara ve olmayanlara aynı şekilde, ayırım yapmaksızın, bir tür eşitlik atfeder” der.

²¹ Aslıhan Akkoç, “Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/1 (2014): 31-42.

²² Arslan Topakkaya ve Bengü Özyürek Şahin, “Sakıncalı Rejim Demokrasi: Platon-Aristoteles Örneği”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2015): 191-210.

“Aristoteles için demokrasi, en iyi siyasal düzen saydığı polity’nin bir sapmasıdır. Demokrasi yoksulların çıkarlarını, yani yurttaşların yalnızca bir kısmını korur, diğer sapkın kamu düzeni biçimleri gibi o da ortak yararı korumaz.”²³ Eski Yunan kent devletlerinde adı geçen demokrasi doğrudan demokrasidir. Bu kent devletlerinde de kadınların, kölelerin ve yabancıların herhangi bir katkısı yoktur. En fazla 300-500 kişiden bahsedebiliriz. Günümüzde kullanılan modern demokrasi kavramı ise normatiftir. Yani “ideal bir sistem için kapalı tutulan ve her türlü çözümü içinde barındıran sihirli bir kutuyu anımsatmaktadır.”²⁴ Demokrasilerin ortak paydası, çoğunluk, azınlık, fakir veya zengin olup olmasına bakılmaksızın halka dayanıyor olmasıdır. Demokrasi dediğimiz teori aslında, iktidarın halkın yanında olmasını savunan ve iktidar kurumunu halka dayandıran teoridir. Bu sebeple şu çıkarımı yapabiliriz; demokrasi halkın idaresidir.

Genel olarak bakıldığında, tüm batı ülkelerinde ve bazı doğu ülkelerinde yerleşen demokratik sistemler günümüzde işleyiş sistemi bakımından farklılaşabilmektedir. Demokrasi kavramı Atina’dan başlayıp Roma’da devam eden, yakın sayılabilecek tarihler de Abraham Lincoln’ün ‘halk için halk tarafından, halkın yönetimi’ tanımından, İngiliz düşünür Locke ve Fransız düşünce adamı Montesquieu tarafından yapılan tanımlamalarıyla ve modern çağın demokrasi anlayışlarıyla şekillenen bir gelişim sürecidir.

Demokrasilerde halk, kendileri hakkında karar alacak temsilcileri belirlerken oy verme, referandum gibi doğrudan etki yoluyla veya miting, gösteri gibi dolaylı yollarla yönetime dâhil olur. “Temsili demokrasilerde ayrıca yöneticilerin görevlerini özel çıkarları için suistimal etmemeleri için kuvvetler ayrılığı teorisi geliştirilmiştir. Günümüze kadar geliştirilerek bugün katılımcı demokratik liberal hukuk devletinin temellerini oluşturmaktadır.”²⁵

Demokrasi tarihi, insanlar arasında toplumsal kökenli eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için verilen bir mücadelenin tarihidir. Demokrasinin, ilk çağ uygarlıklarından başlayarak günümüze kadar olan tarihi gelişim serüveni aşağıda kısa bilgilerle ele alınarak incelenmiştir.

²³ İoanna Kuçuradi, “Yirmi Birinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetin 75. Yılı Özel Sayısı* (1998): 21.

²⁴ Bkz. Rıza Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri* (Bursa: Dora Yayınları, 2013).

²⁵ Bkz. Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri*.

2.2. Atina'da Demokrasi

Demokrasi siyasal kurumlarıyla M.Ö. 5. yüzyılda Antik Yunan'da ortaya çıkarken, Roma'da M.Ö. 509-27 yılları arasında siyasal düzen *res publica* yani cumhuriyet olarak adlandırılmıştır. Antik Yunan'da iki ünlü düşünür olan Platon ve Aristoteles, yönetim biçimlerini tasniflemişler ve demokrasiyi kötü yönetim biçimi olarak değerlendirerek eleştirmişlerdir. “Demokrasi, her ne kadar ‘demos’un iktidarı ise de alt sınıfın egemenliği anlamında da kullanılmış ve bu sebeple eleştiri almıştır. Böylesine çokça eleştirilmesine rağmen gene de çoğunluk yönetimi olarak özellikle Atina'da uygulanmıştır.”²⁶ Antik Yunan düşünce sistemi içinde, demokrasi ve ekonomik farklılaşmanın düzeyi, yurttaşların sayısının birbirlerini tanımaya olanak verecek kadar az oluşu sebebiyle siyasal bilinçlenmeyi hızlandırmıştır. Siyasal örgütlenme ve siyasal düşünce geliştikçe her kentte kral ile birlikte soylulardan oluşan yaşlılar meclisi de bulunmaya başlandı. “Çok önemli sorunlar söz konusu olduğunda, yurttaşlar bir alanda toplanarak konunun tartışılmasına katılabilmekteydiler. Fakat köleler, yabancılar, kadınlar ve çocuklar bu çerçevenin dışında kalmaktaydı. Bu yönetim biçiminin doruğuna ulaştığı Perikles döneminde, devlet yoksulların tiyatro ücretlerini bile ödedi.”²⁷

“G. de Reynold, eski Yunan demokrasisini şöyle tanımlar; Yunancada demokrasi, iktidarın, kentlerde (polis) toplanmış bulunan komünler (Demes) tarafından kullanılması demektir. Yani demokrasi, Halk Meclisi (Eklekia) üzerine kurulu bir devlet biçimidir. Eski Yunan kent devletinde oturanlar üç kesime ayrılıyordu: Köleler, yabancılar ve yurttaşlar.”²⁸ Ekonomik yaşam, çoğunlukla kölelerin çalışmasına dayanmaktaydı. Kölelerin var olması demek, vatandaşların siyasi problemlerle ve aynı zamanda güzel sanatlarla ilgilenmeleri için gerekli olan boş vakti sağlamaktaydı. “Nasıl ki bugün, birçok kişiye yetecek kadar üretim yapan makinalar olmadan çoğulcu bir demokrasinin varlığı düşünülemezse, köleler olmadan da eski Yunan demokrasisi var olamazdı.”²⁹

Ulaşabildiğimiz verilere göre, Atina demokrasisinin en görkemli döneminde, siyasal haklara sahip her yurttaşta ortalama 1,5 köle düşmekteydi. Bir başka deyişle, her

²⁶ Bihterin Dinçkol, “Atina Demokrasinden Roma Cumhuriyetine – “Demos” tan “Populus Romanus”a”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (2017): 751.

²⁷ Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 1* (Ankara: S.B.F. Yayınları, 1989), 23.

²⁸ Ahmet Taner Kışlalı, “Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce”, *Amme İdaresi Dergisi*, 17/1 (1984): 62.

²⁹ Alaeddin Şenel, *Siyasi Düşünceler Tarihi* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1982), 64-65.

3 kölenin varlığı, 2 yurttaşın devlet yönetimine doğrudan katılmasına olanak veriyordu. Yabancılar kölelerle yurttaşlar arasında bir konuma sahiptiler. Dış ticaretin çok gelişmiş olması nedeniyle, özellikle Atina'da sayıları fazlaydı. Yaklaşık her iki yurttaş karşılık bir yabancı vardı.

Atina'nın demokratik dönemindeki nüfusu üzerinde çeşitli kaynakların verdiği bilgiler, çok farklı olmakla birlikte, nüfusun yaklaşık 1/10'unun siyasal haklara sahip vatandaşlardan oluşmaktadır. Oranın bu kadar düşük olmasının nedeni ise çocuklarla birlikte toplumdaki kadınların da siyasal haklardan yoksun olmasıdır. "Eski Yunan demokrasisinde yurttaş, Halk Meclisi'ne (Eklelesia) katılmaktan, çeşitli kamu görevlerine seçilebilmeye kadar tüm siyasal haklara sahipti. Haklar ve sorumluluklar birbirleriyle bütünleşmişti. Siyasal açıdan sorun, her kişiye en uygun görevi bulmaktan ibaretti. Ama yurttaşlar genellikle birbirleriyle eşit sayıldıkları için, birçok görev kura ile dağıtılmaktaydı."³⁰

Eski Yunan demokrasinde en önemli ilkenin, siyasal hakların kullanımında eşitlik olduğunu görüyoruz. Mehmet Ali Ayni bu durumu şöyle değerlendiriyor: "*Onlara göre özgür olmak demek, yasaların düzenlenmesine karışmak demektir, o yasalar bireyin özgürlük ve bağımsızlığı da kısıtlayabilir bile bireyin inançları ve ekonomik faaliyetleri dâhil, tüm özel yaşamı devletin denetimi altında bulunuyordu. Ama gerek yasaların yapımında, gerekse yönetimin denetleminde, yurttaşların tam anlamıyla bir düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip bulduklarını unutmamak gerekir.*"³¹

Platon demokrasinin şu şekilde ortaya çıktığını savunur; Oligarklarca çürütülmüş bir düzen olan devlet en küçük sebeplerle sarsılmakta ve bu durum sınıflar arasında savaşın başlamasına neden olmaktadır. Hal böyle olunca savaş sonucu yoksul insanların zenginleri alt etmesiyle demokrasi ortaya çıkmıştır. Yoksul insanlar, düşmanlarını alt ettiklerinde onların kimini öldürürler, kimini de yurtlarının dışına sürerler. Geri kalan yurttaşlar, devleti ve devlet işlerini eşit şartlarda paylaşırlar ve genellikle iş başına gelecek olanlar kura ile seçilir. Herkes böylesi bir atmosferde her istediğini yapacak yetkiye sahiptir. Örneğin biri diğerinin emrini dinlemeyecek, başkaları savaşırken bir diğeri savaşmayabilecektir. Böylesi ortamlarda hem komutanlar hem de yargıçlar ortaya

³⁰ Tuncay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 1*, 23.

³¹ Mehmet Ali Ayni, *Demokrasi Nedir-Tarihi ve Felsefi* (İstanbul: Mehmet Ali Ayni Külliyesi, 1968), 68.

çıkabilir. Böyle bir karmaşık düzende devlet adamlarının nasıl yetişeceği ve nasıl bilgiler edinmesi gerekeceği hiç kimse tarafından önemsenmeyecektir. “Öyle ki, demokrasinin bu bağlamda kitlenin egemenliği olan oklokrasiye dönüşme tehlikesi baş gösterecektir. Bu da en kötü yönetim şekli olan tiranlığın yolunu açacaktır.”³² Platon demokrasi tanımlamasında, alaycı bir üslup sergileyerek, demokrasiyi karmaşık bir özgürlükler ve serbestlikler düzeni olarak göstermiş ve ona aslında olumsuz bir anlam yüklemiştir. Ancak bu tutum Platon’un genel felsefesi ile ve kurguladığı devlet düzeni ile tutarlılık göstermektedir. Nitekim Platon’un kurguladığı devlet, çeşitli aşamalardan başarıyla geçmiş, erdemin, bilginin ve şerefın ne olduğunu bilen, filozof kralların başta olduğu bir yönetimle idare edilen devlet demektir.

Aristoteles ise hangi yönetimlerin neden iyi ve neden kötü olduğunu açıkladıktan sonra, demokrasiyi, onur erkini üstün tutan bir yönetim biçimi olan timokrasinin kapı komşusu olarak görür. Ona göre belli bir değerde olan herkesi eşit gören ‘timokrazi’ ya da ‘politeia’ da çoğunluğun iktidar olmasını istemektedir. Fakat yine de demokrasi ona göre kötü, ama daha az kötü olan bir yönetim biçimidir. Sebebi ise demokrasilerde yönetim biçiminden sapma durumu daha azdır. “Yönetim biçimlerini aile ve ev yaşamı ile ilişkilendiren Aristoteles, demokrasiyi başkan olmayan bir aileye benzetir. Başkan olmayan bir ailede de herkes eşittir ama burada yönetim zayıftır çünkü artık herkes istediğini yapabilme hakkına sahip olmuştur.”³³ Bu bağlamda demokrasi ona göre aslında politeianın bir sapmasıdır.

Aristoteles’e göre krallık tiranlığa, aristokrasi oligarşiye, siyasal yönetimin ya da çoğunluğun anayasal egemenliği ise demokrasiye dönüşür. Bu yönetim şekillerinden hiçbiri toplumun yararını amaçlamaz. Demokrasi de böylelikle Aristoteles için yoksul olanları yani yurttaşların sadece bir kısmını koruyan ve ortak yararı gözetilen bir kamu düzeni olmaktan uzak bir sistemdir. Bu sistem aynı zamanda doğrudan işleyen bir sistemdir. Zira meclise katılım her yurttaş için geçerlidir. “Bugünkü manada kayıtları ve borçları tutan birkaç kâtip dışında bürokratik bir yapıdan söz edilemese de savaş ve barış antlaşmaları, finans, yasama, kamu işleri kısaca yönetsel aktivitelerin her derecesinde son karar verme yetkisine sahip olan meclis, 18 yaşını doldurmuş binlerce yurttaşın oyuyla ortaya çıkan kararlara çoğunlukla uyan bir meclistir.” En az kırk kez olmak üzere

³² Platon, *Devlet*, 240.

³³ Saffet Babür, *Nikomakhos’a Etik* (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2007), 168.

yıl boyunca sık sık toplanan bu mecliste, gün içerisinde tartışılmış konu hakkında günün sonunda karar verilmekte ve bu konuşmalara orada bulunan herkes katılabilmektedir. Bu anlamda ise ‘goria’ yani herkesin sahip olduğu mecliste söz alma hakkı, zaman zaman "demokrasi" ile eş anlamda kullanılmakta, verilen karar da orada mevcut olanların basit çoğunluğu ile sağlanmaktadır. “Böylece Atina'da 18 yaşını doldurmuş her genç erkek pek çok görevde yer edinerek tecrübe kazanmakta, defalarca konsey üyesi, denetçi, meclis üyesi ya da istediği sıklıkta meclisin oy veren bir üyesi olabilmekte, günümüz demokrasi deneyiminin çok ötesinde bir deneyim elde edebilmekteydi. Antik Yunan'da en ilgisiz yurttaşın bile doğrudan yönetim deneyimine dâhil olduğu bir demos söz konusu olmuştur.”³⁴

Geniş toprakları ellerinde bulunduran soylular, kralın yetkilerine ortak olma mücadelesi vermeye başlamışlardır. Yargı yetkisi de dâhil olmak üzere, giderek bu yetkiler yüksek memurluklara dönüşerek soylu kişilerin eline geçmiştir. Kral da, soylular tarafından belirli bir süre için seçilen, yüksek dereceli bir kamu görevlisi durumuna düşmüş böylece tek kişinin yönetiminden, azınlık yönetimi olan oligarşiye geçilmiştir. M.Ö. 431 yılında, yayılma eğilimlerinin tehlikeli bir hal aldığı görülen Sparta, Atina'ya karşı savaş açarak 30 yıl kadar süren bu savaflara sebebiyet vermiş, demokratik yönetim Sparta'ya karşı askeri bir başarı sağlayamayınca, MÖ. 411 yılında aristokratların yaptıkları bir darbe ile demokrasi son bulmuştur. “Yeniden kurulan oligarşi yönetimi, siyasal haklara sahip yurttaşların sayısını beş bine kadar indirmiş, tanınmış demokrat siyaset adamları öldürülmüştür. Çok sonraları Montesquieu şöyle diyecektir; Cumhuriyet genişleyince ölür.”³⁵

Demokrasi kavramının türetildiği ‘demos’ Atina’da yurttaş topluluğu anlamına gelirken, bunun Latince karşılığı olan ‘populus’ kavramı Roma’da halk anlamına gelmektedir. Sartori, Romalıların demos ve halk kavramlarının birbirinden farklı olduğunu, ancak Ortaçağ dilinin Latince olduğunu belirtip anlaşılır olacağını da dile getirmiştir. Bununla birlikte demokrasi düşüncesi içinde yer alan ‘halk egemenliği’ kavramının kökünün demos değil de doğal bir bütünü oluşturan populus olduğunu ileri sürmektedir.” Roma halkının, krallık devrinden itibaren toprak mülkiyetine sahip, soylu

³⁴ Hasan Demir, “Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori ve Carl Schmitt” (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013), 8.

³⁵ Kışlalı, “Eski Yunan’da Demokrasi ve Demokratik Düşünce”, 71.

sınıf yani patricius ve plepler olmak üzere ikiye ayrıldığı bilinmektedir. Krallık döneminin sonlarında bu iki sınıf arasında mücadele başlamıştır. M.Ö. 509'da Roma'da kralların uzaklaştırılmasından sonra kurulan cumhuriyet rejiminin ilk iki yüzyılında, “Roma halkını oluşturan iki sınıf arasındaki mücadele imtiyazlı sınıf olan ‘patricius’ karşısında kökleri bilinmeyen kişiler olan ‘pleb’ler lehine geliştikçe cumhuriyetin yükselişi mümkün olmuştur. Rejimin son iki yüzyılında sosyal sınıfların yerini siyasal grupların almasıyla ortaya çıkan kriz ve nihayet Roma'da cumhuriyet döneminin sona erişine neden olmuştur.”³⁶

2.3. Ortaçağ'da Demokrasi

Antik Yunan'da etkili olmuş demokrasi düşüncesi, kendisinden sonraki çağlara aynı hararetle taşınmamıştır. Öyle ki Ortaçağ'da demokrasi, bir yönetim biçimi olarak tartışma malzemesi olmaktan çıkmış, yöneten-yönetilen ekseninde daha çok krallıkların meşruiyet araçlarından biri kutsal egemenlik ilkesi tartışılmaya başlanmıştır. Din ve benzeri türden kutsal öğelerle meşrulaşan siyasal iktidar bir süre sonra kendisini dinin ve onun temsilcilerinin vesayetinden kurtarma çabasına dönüşmüştür. Ancak “Ortaçağ boyunca daha çok güç ekseninde şekillenen iktidar mücadelesi, uzunca bir süre iki kılıç teorisine göre şekillenmiştir denilebilir”³⁷.

Çifte kılıç teorisinde, kılıçlardan biri dünyevi, diğeri ise ruhani olsa da aslında her ikisi de kilise erkine aittir. Zira ruhani kılıç kilise tarafından kullanılırken, dünyevi kılıç kilise için kullanılmaktadır. Ruhani kılıç rahipler tarafından, dünyevi kılıçsa rahibin muvafakati ile kral ve şövalyeler tarafından kullanılır. Bu da demektir ki “kılıç, kılıcın altında bulunmalı ve dünyevi otorite ruhani otoriteye bağımlı olmalıdır.”³⁸

Günümüzdeki anayasal sisteme ulaşana kadar yaşanmış birçok basamak vardır. Bu önemli basamaklarından biri de Ortaçağda demokrasinin gelişme süreci içinde, İngiltere'de kralın yetkilerini din adamları ve halk adına sınırlayan Magna Carta Libertatum'un ilan edilmesidir. Magna Carta, demokratikleşmenin ilk adımı sayılmaktadır.

³⁶ Dinçkol, “Atina Demokrasinden Roma Cumhuriyetine – “Demos” tan “Populus Romanus”a”, 758.

³⁷ Demir, “Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori ve Carl Schmitt”, 8.

³⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete* (Ankara: İmge Kitabevi, 1997), 21.

Ortaçağ'da, 12. yüzyılın sonlarına doğru fiyatların fahiş bir şekilde yükselmesiyle haksız ve ağır vergilerin ortaya çıkması, feodal beylerin tepkisine sebebiyet vermiştir. Hal böyle olunca dönemin kralı John, kendisine karşı kindar bir grubun oluşmasına neden olmuştur. 1214 yılında, Baubaine savaşında İngiltere'nin ağır bir yenilgi alması, feodal beylere cesaret vermiş ve krala karşı ilk ayaklanma Nisan 1215'te Stamford'da başlamıştır. Mayıs'ta ise asiller Londra'yı ele geçirmiştir. Magna Carta'da 'baronların krala başkaldırma hakkı' tanınmış, kralın olağanüstü vergileri onay yoluyla alabileceği belirlenmiş ve özgür insanların kralın eliyle hapse gönderilmesi engellenmiştir. Böyle bir ortamda kral, feodal beylerin isteklerini kabul etmek durumunda kalmış ve bu istekler doğrultusunda kaleme alınan fermanı, Magna Carta adıyla yayınlanmıştır. Magna Carta, kralın bir kısım yetkilerinden vazgeçmesini, yasalara uygun hareket etmesini ve hukukun üstünlüğünü kralın kabul etmesini zorunlu kılmıştır.

“Birçok ülkede devlet yönetiminde zaman zaman demokrasiye benzer uygulamalar yapılmıştır. Örneğin İtalyan şehir devletlerinde, İskandinav ülkelerinde, İrlanda'da ve değişik ülkelerde bulunan küçük otonom bölgelerde demokrasinin prensiplerinden seçim yapılması, meclis oluşturulması gibi uygulamalar söz konusudur. Fakat hepsinde demokrasiye katılım erkek olma, belli miktarda vergi verme gibi standartlarla kısıtlanıyordu.”³⁹ Magna Carta'ya göre;

Hür olan kimseler, ülke kanunlarına göre muhakeme edilmeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, herhangi bir zarara uğratılmayacaktır. Bu ilkelerle hareket ederek 63 madde şeklinde oluşturulan Magna Carta'nın önemli maddeleri olarak niteleyebileceğimiz maddeleri ilk üç maddesidir:

“- Hiçbir hür insan (yani feodal bey), yürürlükteki yasalara başvurmaksızın tutuklanamaz, Hapsedilemez, mülkü elinden alınamaz, yasadışı sayılamaz, sürülemez ya da herhangi bir şekilde yok edilemez.

- Adalet satılamaz, geciktirilemez, hiçbir hür yurttaş ondan yoksun bırakılamaz.

- Yasalar dışında hiçbir vergi, yüksek rütbeli kilise adamları ile feodal beylerden oluşan bir kurula danışılmadan, haciz yoluyla ya da zorla toplanamaz.”

³⁹ Faruk Aydın, “Demokrasinin İngiltere Yolculuğu”, 2017. (Erişim Tarihi 16 Mayıs 2020) <https://www.tarihakli.com/demokrasinin-ingiltere-yolculugu/>

Bu belge ile birlikte İngiliz halkının hakları ve özgürlükleri açısından önemli sayılan kurallar getirilmiş olup hukukun üstünlüğü ilkesinin birçok ülkede yerleşik hale gelmesini sağlamıştır.

2.4. 19.yy'da Demokrasi

Batı'da, 15. yüzyıl da yaşanan coğrafi keşifler, rönesans ve reform hareketlerinin sebep olduğu aydınlanma, demokrasinin ve demokratik kurumların doğmasını sağlamıştır. 16. ve 17. yüzyılda Avrupa'daki feodal krallıklar yerini mutlakiyet idarelerine bırakmaya başlamıştır. “Kıta Avrupasında rönesans ve reform hareketlerinin başlattığı aydınlanma, 18. yüzyılda, akli merkeze alan, sadece ekonomik ve bilimsel alanda değil, siyasal, sosyal, sanat ve edebiyat alanlarını etkileyen geleneksel olarak İngiliz devrimiyle başlayıp Fransız devrimiyle sonlanan ve Avrupa ve Amerika'da etkili olan siyasal ve toplumsal süreci ifade etmektedir.”⁴⁰

18. yüzyılın ikinci yarısında dünya tarihi açısından önemli iki olay yaşanmıştır; ilki Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu, ikincisi ise Fransız ihtilalidir. “Amerikan Devrimi, yeni dünyada bütünleşme, güçlenme ve genişlemeye yol açarken, Fransız Devrimi ise eski dünyada 25 yıllık bir karışıklık doğurmuştur. Fransız ihtilalinden birkaç yıl önce kurulan ABD, 19. asırda genişleyerek ve güçlü bir devlet haline gelerek kudretini ilk defa Birinci Dünya Savaşında göstermiştir.”⁴¹

Aradan zaman geçtikçe mutlakiyet idarelerine karşı birçok ülkede hoşnutsuzluklar başlamıştır. Bu hoşnutsuzluklar, 18. yüzyılda daha da büyüyerek demokrasiye bir adım daha yaklaşmıştır. ABD'de 1776 yılında İngiliz sömürgesinden kurtulmak için koloniler birleşmiş ve ‘Haklar Bildirisi’ ve daha sonra demokrasi tarihinin klasik belgelerinden olan ‘Bağımsızlık Beyannamesini’ yayınlamışlardır.

Thomas Jefferson bu belgede yönetim ilkeleri için şöyle demiştir; “Biz şu gerçeklerin açık olduğu görüşündeyiz; bütün insanlar eşit yaratılmışlardır, onları yaratan Tanrı kendilerine vazgeçilemez bazı haklar vermiştir. Bu haklar arasında yaşama, özgürlük ve refahını arama hakları yer alır. Bu hakları korumak için insanlar arasında meşru, iktidar hak ve yetkilerini yönetilenin rızasından alan hükümetler kurulmuştur.

⁴⁰ Hasan Çimen ve Selahaddin Bakan, “Türkiye’de Demokrasinin Gelişim Süreci Bakımından Dönemsel Kritiği”, *Birey ve Toplum Dergisi*, 9/17 (2019): 121.

⁴¹ Bkz. İhsan Burak Birecikli, “Amerika’nın Kuruluşu ve ABD-Avrupa İlişkileri (1776-1876)”, *History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, (2011).

Herhangi bir hükümet şekli, bu amaçları tahrip eder bir nitelik kazanırsa, onu değiştirmek veya kaldırmak ve temelleri kendi güvenlik ve refahlarını sağlamaya en uygun görünecek ilkeler üzerine dayanan, güç ve yetkiyi aynı amaçla örgütleyen yeni bir hükümet kurmak o halkın hakkıdır.”⁴²

Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile Amerikan Devrimi farklı şeylerdir. Zira savaş, onlar açısından devrimin sadece bir parçası olmuştur bu çerçevede, Amerikan Aydınlanması denilen dönem 1765’ten 1815’e kadar yarım yüzyıllık bir dönemi kapsamaktadır. Amerikan Devrimi ile Fransız Devrimi arasındaki temel fark, Amerikan Devrimini bir korku ve terör döneminin izlememiş olmasıdır. Diğer taraftan, Amerikan Devrimi sonrası kabul edilen Amerikan Anayasası hala geçerliliğini korumaktadır. Bugünkü Amerikan siyasal sistemi ve değerler dünyası Amerikan Devrimi ile oluşan siyasal değerler üzerine inşa edilmiştir. Benzer bir durum Fransa için geçerli değildir. Amerika’nın Büyük Britanya’dan ayrılığını sağlayan 1776 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi, küçük bir metin olmakla birlikte Amerikan siyaset ve düşünce tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Abraham Lincoln ünlü Gettysburg Söylevinde Bildirge’nin önemine Eski Ahit’in Atasözleri Kitabındaki “yerinde söylenmiş bir kelime gümüş çerçeve içindeki altın elma gibidir” ifadesine gönderme yaparak işaret etmiştir. Thomas Jefferson, Bildirge’yi tasarlarken sadece kolonilerin Britanya’dan ayrılmasını gerektiren özel nedenleri listelemekle kalmamış, aynı zamanda devrimin dayanacağı ideolojik temelleri önermiştir

Bugünün şartları açısından eleştiri konusu, dönemin demokrasi anlayışıdır. 18. yüzyılda Amerikan Aydınlanmasının veya diğer Avrupa ülkelerinin demokrasi iddialarına rağmen demokratik süreçlerin işleyişinde büyük eksiklikler vardır. Zira en önemli eksiklik demokratik temsilde yaşanmıştır. Oy verme hakkı, genel olarak mülkiyet sahibi sınıflara mensup kişilere tanınmıştır. Fiili olarak bu durum, toplumsal kesimde yaşayan kişilerin kamusal tartışmalardan dışlanması anlamına gelmektedir. “Diğer yandan, kadınların kamusal hayata katılması 18. Yüzyılda belli gelişmeler göstermekle birlikte, bu gelişmeler demokratik toplum gereklerini karşılamaktan uzaktı.”⁴³ Bugünkü

⁴² Âdem Oruç, “ABD Tarihi”, Ocak 2020. (Erişim Tarihi 15 Haziran 2020) https://www.academia.edu/30718771/ABD_TARİHİ.pdf

⁴³ Mümin Köktaş, “Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 19/73-74 (2014): 73.

demokrasi tarihinin dönüm noktalarından kabul edilen Fransız Devrimi, mutlakiyet rejimine karşı bir ayaklanma şeklinde başlamış ve sonrasında “İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi”nin yayınlanmasını sağlamıştır.

Fransız Devriminin genel bir sonucu olarak Fransız Aydınlanması gösterilmektedir. Ancak modern dünyanın ve bu anlamda modern devletin kurucu felsefelerine ulaşılması adına Fransız Devrimine ilham veren düşüncelerin Anglosakson geleneği içinde yaşanmış gelişmelere bağlı olarak geliştiği anlaşılmaktadır. Özellikle ve Fransız Devriminin babaları olarak aklı kutsayan ve Fransa'yı monarşiden cumhuriyete götüren süreci besleyen düşünürlerin, aydınlanmanın öncü düşünürlerinden “Locke'un ‘özgürlük’ düşüncesinden ilham aldıkları ve bunu geliştirerek yeni bir düşünce geleneğine zemin hazırladıkları da bilinmektedir. İşte bu şekilde İngiliz menşeli olarak gelişen özgürlük nosyonu, burjuvazinin zihinsel anlamda önünü açmış ve Kuzey Amerika'daki bağımsızlık savaşı pratiğiyle de devrim sürecinin Fransa'da başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için önemli argümanları sağlamıştır. Bunlar; halk egemenliği için eşitlik, kardeşlik ve özgürlüktür.”

Erken dönem Fransız Cumhuriyetçiliğinin illiberal yönleri, özellikle toplumsal özgürlük ve ona bağlı olarak geliştirilmeye çalışılan düşünceler içerisinde kullanılan halk egemenliği vurgusu, Fransa'daki devrim sürecinde ve hemen ertesinde siyaset dilinde artan bir olgu olarak cumhuriyeti ve bu kavramın bir düşünce olarak ifadesi olan cumhuriyetçiliği, monarşi karşıtlığının yegâne betimleyicisi olarak kullanıldığı muhakkaktır. Bu bağlamda Cumhuriyet, Antik dönemlerde ve Rönesans'ta zaman zaman devleti, zaman zaman da bir kamu düzeni içerisinde özgür olarak yaşayan yurttaşlar birliğini ifade etse de iki Fransız düşünür Montesquieu ve Rousseau tarafından modern dönemlere ilişkin olarak siyasal ve ideolojik olarak belli bir konumlandırmaya getirilebilmiştir. Montesquieu 1748'de yazdığı Kanunların Ruhunda -kendince çok ideal bir siyasal rejim olarak görmese de- cumhuriyeti, ‘bütün halkın ya da halkın bir bölümünün egemen gücü elinde bulundurduğu bir yönetim biçimi’ olarak betimler. Rousseau'da 1762'de yazdığı Toplum Sözleşmesinde ‘her meşru yönetim cumhuriyetçidir’ diyerek, cumhuriyetçiliğin meşruiyet içinde demokratik, aristokratik ancak ‘eşitlikçi’ bir yönetimi betimler tarzda kullanıldığı görülmektedir. Bu görüşlerden

özellikle Montesquieu'nün görüşlerine gidildiğinde, 'iktidarın istismarcılıklarına karşı yurttaşların bir garantisi' olarak cumhuriyetçiliğin ele alındığı görülmektedir.⁴⁴

Fransız bir düşünür olan Alexis Tocqueville, Amerika'ya giderek Fransa için yeni bir rejimin nasıl olması gerektiğini anlattığı "Amerika'da Demokrasi" adlı eserinin ilk cildini 1835 yılında kaleme alarak demokrasinin temel prensiplerine dikkat çekmiş ve hem kendi toplumunda hem de diğer toplumlarda büyük yankı uyandırmıştır. "Düşünür kitabında, Amerika'da bulunduğu süre boyunca ilgilendiği yeni olgular arasında fırsat eşitliği kadar dikkatini çeken başka bir olgu olmadığını vurgular."⁴⁵ Fırsat eşitliği, kamuoyuna yeni kaideler, yönetilenlere de farklı alışkanlıklar kazandırır. 19.yüzyılın ortalarına doğru dünyada büyük bir demokratik devrim gerçekleşmesine rağmen birçok toplumun bu devrimi aynı şekilde değerlendirmediklerinden söz ederek tezimizde anlatmaya çalıştığımız ana paradokslardan birine de dikkat çekmektedir.

2.5. 20.yy'da Demokrasi

Demokrasi ve demokratikleşme dediğimiz kavramlar, uzun bir süredir siyaset bilimciler tarafından tartışılan temel konulardan biri olma özelliğindedir. Demokrasinin ne olduğu, mahiyeti, meşruluğu, otoriter rejimlerle kıyaslandığında güçlü ve zayıf yönleri ve buna benzer konuların siyaset bilimi ve siyaset felsefesi hudutlarında sıkça tartışıldığı görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Harbi ve soğuk savaş dönemi sonrasında, dünyada liberal demokrasinin yükselişte olduğu iddiaları ile rejimlerin demokratikleşmelerinin dinamikleri, sosyal bilimcilerin daha fazla dikkatini çekmiştir. "Öte taraftan son dönemlerde, daha önce demokrasinin uğramadığı, istisna olarak değerlendirilen Orta Doğu'da bilhassa halk hareketleri ile büyük demokrasi ve özgürlük talepleri ve Mısır, Libya, Suriye ve Tunus gibi ülkelerde bu büyük halk hareketlerinden sonraki gelişmeler tekrar demokrasi/demokratikleşme tartışmasını gündeme taşınmasına vesile olmuştur."⁴⁶

Gelişmekte olan ülkelerde demokratikleşme ve serbest piyasanın, insan haklarını korumanın ana yolları olduğu görüşü de yaygın olarak kabul görmektedir. "Ne var ki; şu anda, demokratikleşmenin çok partili seçimlerle eşleştirildiği, bunun sonucunda da

⁴⁴ Fikret Çelik, "Erken Dönem Fransız Cumhuriyetçiliğinin İlliberal Yönleri: Tarihsel ve Teorik Bir Analiz", *Liberal Düşünce Dergisi*, 18/71 (2013): 111.

⁴⁵ Alexis De Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çev. Seçkin Sertdemir Özdemir (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2016), 29.

⁴⁶ Ali Resul Usul, "Demokrasi, Otoriterlik, Uluslararası Politika: Entegre Bir Yaklaşım Arayışı", *TC. Dışişleri Bakanlığı, Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 10 (2014): 4.

gelişmekte olan birçok ülkede ‘her şey yapılabilir’ ilkesiyle hareket eden siyasal partilerin olabildiğince fazla oy almak ve iktidara sözüm ona demokratik yoldan gelebilmek için çoğu zaman onlara oy verenlerin hoşuna giden ama insan haklarına zarar veren şeyler vaat etmeye ve yapmaya çekinmedikleri gözden kaçıyor.”⁴⁷

Yirminci yüzyıla geldiğimizde dünyadaki devletlerin çoğu, bünyelerine en uygun demokrasileri benimsemişlerdir. Fakat zaman zaman demokrasiye karşı görüşler de ortaya çıkmıştır. Bunların başında gösterebileceğimiz bir ülke olan Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen ihtilal sonucunda devletin başına halk adına kurulmuş bir komünist diktatörlüğü gelmiştir. Sonrasında I. Dünya Savaşında emellerine ulaşamayan İtalya'da 1922 yılında Mussolini iktidarı ele geçirmiştir. Aynı şekilde dünya savaşından en çok etkilenen Almanya'da da 1933 yılında Hitler tarafından yönetim, tarihi bir zorlama neticesinde ele geçirilmiştir. Bu tür yönetimler, totaliter oldukları için demokrasiye zıt kutuptadırlar. Sonradan faşizmin yenilgisiyle İtalya ve Almanya tekrar demokrasiye dönmüşlerdir. Rusya, totaliter karakterini daha da derinleştirerek komünizm rejimini birçok Balkan ülkesine yayarak Varşova Blokunu meydana getirmiştir. Çin de, Rusya'nın entrikaları ile komünizmin ağına düşmüştür. “Komünistler, halka söz hakkı tanımadıkları halde kendi yönetimlerinin gerçek demokrasi olduğunu iddia ederler. Söz de ‘Halk Cumhuriyetleri’ denilen ülkelerde katı ve kızıl bir diktatörlük vardır. Gerek Rusya ve gerekse Balkan ülkelerinde komünizm tarihe karışmıştır. Hemen arkasından tabular yıkılmış ve demokratik gelişmeler başlamıştır.”⁴⁸

Demokrasi kavramıyla ilgili olarak sorulabilecek esas sorulardan biri; Kant'ın dediği gibi bir devlet biçimi veya düzenini mi, yoksa bir yönetim biçimini mi anlamanın uygun olduğudur. Zira bugün demokrasi dendiğinde her ikisinin de geçerliliği kabul edilmektedir. Dünyaya baktığımızda, demokratik biçimde yönetilen krallıklar var olduğu gibi seçimle başa gelen bir oligarşi tarafından yönetilen devletler de vardır. “Yirminci yüzyılda egemen olan devlet anlayışı nedir? Şu anda egemen olan, devleti kendi başına bir varlık olarak gören anlayıştır.” “Devleti kamusal varlık olarak gören anlayış değil, uyruklarını ezen bir varlık veya yurttaşların yaptıklarına karışarak özgürlüklerini kısıtlayan bir varlık veyahut yurttaşları koruyan ve ne yapacaklarını onlara söyleyen bir

⁴⁷ Kuçuradi, “Yirmi Birinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, 22.

⁴⁸ Burhan Kuzu, “Demokrasi-Resmî İdeoloji-Sivil Toplum”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47/1 (1992): 338.

varlık olarak gören anlayıştır. Demokrasi, böyle anlaşılan devletin yönetim biçimi olamaz.”⁴⁹

Yirminci yüzyılda yaşanan demokrasilere tarihsel olarak bakıldığında, Batı dünyasındaki Hristiyanlık ile demokrasi arasında güçlü bir bağ vardır. 1970’lerde Protestan ülkelerin pek çoğu demokratikleşmeyi başarmıştı. Bu yıllardan sonra Katolik devletlerarasında da hem kıta Avrupası hem de Latin Amerika’da demokrasiye geçişler yaşanmıştır. “Sovyetler Birliğinin dağılması ise Avrupa da demokratikleşmenin önünü açmıştır. Avrupa topluluğu da Güney ve Doğu Avrupa’da yaşanan demokratikleşme çabalarında pekiştirici rol oynamıştır.”⁵⁰

Demokrasi çağlara göre değişim göstermiştir. Her dönem, kendisinden sonraki döneme bir iz bırakmıştır. Ancak daha önemlisi demokrasinin her toplumda nasıl da farklı algılanabildiği ve uygulanabildiğidir. Toplumların algı dünyasını, onların yetiştikleri coğrafya, ideoloji, kültür ve ekonomik koşullar etkilemektedir. Bu etkileyiş demokrasinin yorumlanması ve uygulanmasını da değiştirmektedir. Dolayısıyla zengin ve fakir şeklinde niteleyeceğimiz ülkelerdeki –Müslüman, Hristiyan vb.- demokrasi anlayışı ve demokrasinin gelişimi üzerinde ayrıca durmak gerekecektir. Demokrasinin bir paradoksu da değişik kültürlerde, farklı uygulanan ve farklı algılanan kavramın hep aynı isimle “demokrasi” olarak karşımıza çıkmasıdır.

⁴⁹ Kuçuradi, “Yirmi birinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, 24.

⁵⁰ Larry Diamond ve Marc F. Plattner, *Demokrasinin Küresel Yükselişi* (Ankara: Yetkin Yayınları, 1995), 32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL AÇMAZLAR: DOĞU, BATI VE İSLAM DÜNYASINDA DEMOKRASİ

3.1. Batı Dünyasında Demokrasi

3.1.1. Batı Demokrasilerinde Durum

Demokrasinin kendine özgü koşulları ve özellikleri bulunmaktadır. Ayrıca, demokrasinin gerçekleşmesini sağlarken birçok güçlükle karşılaşırız. Bu durum, özellikle demokrasinin kendi temel kanunlarından vazgeçmeden ve kendi kendine ters düşmeden, kendisine ters düşenlere hatta düşmanlarına serbestlik tanıyıp tanımama hususunda ortaya çıkmaktadır. Batı dünyasının demokrasisi Amerikan ve özellikle 1789 Fransız İhtilali ile kendilerini duyurmuşlardır. 1789 ihtilali, her şeyden önce, millet egemenliği tezini bir devlet prensibi olarak geliştirmiştir. Bu ulus egemenliği fikri hemen arkasından ‘millet, kendisine ait olan bu egemenliği temsilcileri aracılığı ile kullanır’ ilkesini getirir. Bu da "Temsili Hükümet" sistemidir. Emretme gücünün halka ait olması, bunun halkın temsilcileri tarafından uygulanıyor olması, bu uygulamanın da insan hakları öğretileriyle sınırlı olması gibi ilkelerle donatılır. Batı tarzı demokrasi, tarihi süreç içerisinde başarılı olmuş ve bugüne kadar gelmiştir. Demokrasiler Batıda öncelikle merkezîyetçi yapıya sahip büyük monarşilerin sonunu getirmiş sonra da bunu ortadan kaldırmış ya da onları bir şekilde sokmuştur. Bütün bu gelişmeler yaşanırken Batı Demokrasileri şu iki ilkeye dayanmışlardır; İnsan Hakları Doktrini ve Ekonomik Serbestlik.⁵¹

“Bakıldığında demokrasi için mücadele eden, Batı dünyası bu mücadelede dayandığı ve mutlak otoritenin önüne duvar gibi koyduğu kavram insan haklarıdır. Keza

⁵¹ Kuzu, “Demokrasi-Resmî İdeoloji-Sivil Toplum”, 343.

"en iyi toplum içinde hürriyet bulunan toplumdur"; "en iyi toplum iktidarın da bizzat o topluma ait olduğu toplumdur" ilkelerine dayanarak gelişmiştir."⁵²

Batı demokrasilerinde dikkat çeken bir unsur da hürriyeti sağlam bir Anayasa rejimine bağlamak olmuştur. Bu Anayasal rejim içinde iktidar tarafından yapılan her şey hukuki temele dayandırılır. Siyasi gücün elverdiği ölçüde kamuoyuna kulak verilerek sorunlara karşı ortak hareket edilmiştir. Kişi kendi bireyciliğini de muhafaza ederek, siyasi, dini, ahlaki serbestliğini de yaşama imkânı bulmuştur. Görülmektedir ki, Batı demokrasisi, tarih içinde olumlu bir rol oynamıştır. "Buna rağmen, batılı demokrasi ideolojisi ve siyasi şekli altında yaşayan toplumların, uygarlık düzeyine uygun bir seviyede yaşadıklarını söylemek mümkün değildir. Çünkü Batı demokrasisi, 'toplumsal adaleti' ve 'toplumsal güveni' tam anlamı ile çözmüş değildir."⁵³

Batı demokrasileri birey için özgürlüklerin korunması adına çok şey yapmışlardır. Fakat yakın zamana kadar Batı demokrasilerinde 'genel oy' konusunda yaşanan sorunlar vardı. Örneğin oy veren vatandaşlar aktif vatandaş iken oy veremeyenler ise pasif vatandaş sayılmaktaydı. Yakın sayabileceğimiz 1964 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde bir tür mali hesaba dayanan seçim uygulanıyordu. Buna göre Amerika'nın bazı eyaletlerinde oy kullanabilmek için 1 ila 5 dolar arasında değişen vergi ödeme zorunluluğu vardı. Bu uygulamanın tek amacı zayıf bir gelire sahip olan siyahilerin oy kullanmalarına engel olmaktı. Seçme hakkı konusunda ırk ayrımı yapan devlet sadece Amerika değildir, Nazi Almanya'sında da 1935 yılında çıkarılan bir yasayla Yahudilerin seçme ve seçilme hakları ellerinden alınmıştır. Yine birçok Batı ülkesinde de uygulanmış demokrasilerde, yapılan seçimlerde cinsiyet ayrımı yapılarak kadınlara oy kullanma hakkı tanınmamıştır. İngiltere'de 1918 yılında, Fransa'da 1946 yılında, İsviçre'de ise 1977 yılında kadınlara oy hakkı verilmiştir.

Batı demokrasilerinde bazı zamanlarda seçimin eşitliği ilkesine de aykırı davranışlar var olmuştur. Bazı kişi ve gruplara imtiyazlar tanınarak 'çok sayılı oy', 'kat sayılı oy' veya 'aile oyu' gibi haklar tanınmıştır. Aile reisi olmak veya yükseköğrenim görmüş olmak, belli bir miktar vergi vermiş olmak ya da kanunda belirtilen belli üst düzey görevlerde bulunmak, daha fazla oy kullanmak için belirtilen kriterlerdendi. Hal böyle

⁵² Kuzu, "Demokrasi-Resmî İdeoloji-Sivil Toplum", 343.

⁵³ Kuzu, "Demokrasi-Resmî İdeoloji-Sivil Toplum", 344.

olunca bir kişinin birden fazla oy kullandığı da görülmektedir. Buna karşılık hiç oy kullanamayanlar da yok değildi. Demokrasinin ilkelerinden ayrılma konusunda daha çok oy hakkı üzerinde durmamızın sebebi, seçme ve seçilme hakkının demokrasinin en belirgin özelliği olmasından kaynaklanmaktadır. Bakıldığında temsili sistem, vatandaşların kamuya ait işlerin idaresine eşit bir şekilde katılmasını gerektirmektedir.

Bugün için Batı demokrasilerinde, demokrasinin gereklerini en azından kendi vatandaşları için bir ölçüde yerine getirdiklerini söylemek mümkün görünmektedir. Fakat diğer ülkelere karşı aynı tutum içinde oldukları söylenemez. Özellikle, Sırbistan'ın Bosna-Hersek'te uyguladığı alenen soykırım politikasına hem batı ülkeleri ve hem de Amerika tüm dünyanın gözü önünde seyirci kalmıştır. Böylece batı demokrasisinin bir çifte standart içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. “Ancak en azından kendi ülke sınırları içinde demokrasinin gereklerini mümkün olduğu kadar gerçekleştirmeleri ve resmi ideolojilerini tabu haline getirmemeleri, hiç olmazsa her zaman eleştiriye açık tutmaları, düşünce özgürlüğünün tam anlamı ile mevcut olması gene de batı demokrasilerinin bir parçasıdır.”⁵⁴

3.2. Müslüman Toplumlarında Demokrasi

İslam dininin Demokrasi ile ilişkisi, son zamanlarda fazlaca tartışılan fakat üzerinde hala bir fikir birliğine varılamayan konular arasında bulunmaktadır. Bu durum sadece İslam ülkelerinde değil, Batılı ülkelerinde de tartışma konusu yapılmasına rağmen, bir sonuca varılamadığı görülmektedir. “Bazı yazarlar demokrasinin İslam ile tamamen çeliştiğini anlatırken, bazıları da ikisi arasında tam bir uyumun varlığını anlatmaya çalışmaktadır.”⁵⁵

“Yeni bir yüzyıla girerken 1980 ve 1991 yılları arasında dünyadaki Müslüman olan ülkelere sadece ikisi demokratikti. 2005 yılına gelindiğinde dünya genelinde demokratik olmayan rejimler içerisinde Müslüman ülkeler toplam %55'i oluşturuyordu. Bu Müslüman dünyada demokrasinin olmaması pek çok açıklamayı da gündeme getirmiştir.”⁵⁶ O zaman bu açıklamaya baktığımızda sormamız gereken soru şöyle olmalıdır; Demokrasi İslam'la uyumlu mudur? Böyle bir soruya cevap aramadan önce şu

⁵⁴ Kuzu, “Demokrasi-Resmî İdeoloji-Sivil Toplum”, 346.

⁵⁵ Taha Akyol, “İslam Referanslı Demokrasi”, *Hürriyet*, 12 Kasım 2013. (Erişim Tarihi 7 Şubat 2020) <https://www.hurriyet.com.tr/referansli-demokrasi-25097402>

⁵⁶ İrfan Ahmad, “Demokrasi ve İslam”, *Journal of Islamic Research*, 23(2) (2011): 80.

hususla da açıklık getirmemiz gerekir. İslam dini, herhangi bir yönetim şekline özellikle bahsetmemiştir. Zira Kuran’da bulunan toplumsal işlere ilişkin ayetlerde bu hususta açık ve net bir emir bulunmadığı bilinen bir gerçektir. “Bununla birlikte, yönetenin ve yönetilenlerin hak ve sorumlulukları, Müslüman yöneticilerin sahip olmaları gereken nitelikler ve benzeri alanlarda yönetsel ilkeler olarak değerlendirilebilecek birçok husus bulunmaktadır.”⁵⁷

Hiz. Muhammed’den sonra toplumun nasıl yönetileceği de yönetim adının ne olacağı da ayet ve hadislerde belirtilmediği için sahabe arasında sürekli tartışılmıştır. Fakat belirtmek gerekir ki Şii itikadı böyle değildir. Şii’lere göre, ayet ve hadislerde devlet şekli belirlenmiştir fakat Şii’ler dünya Müslümanlarının sadece yüzde 10’unu oluşturduğu için azınlıktadırlar. Şii’ler dışında kalan Müslümanlar böyle düşünmez. “Sahabenin ittifakıyla bir sistem kurulmuş ve bu hilafet aşağı yukarı otuz sene devam etmiştir. Otuz seneden sonra bu sistem kalkmıştır. Monarşiye, yani saltanata dönüşmüştür.”⁵⁸

Toplumun nasıl yönetileceği konusunda İslam, Müslümanları serbest bırakmış ve istedikleri gibi bir hareket alanı tanımıştır. Bu duruma rağmen, Müslümanların kendilerini sınırlamalarını, hapsetmelerini ve o dar alanların dışına çıkamayıp diğer sistemleri görememelerini, İslami hareket ve düşüncesi açısından bir eksiklik olarak görmek gerekir.

Sorumuzu tekrarlayalım; Demokrasi İslam’la uyumlu mudur? Birçok düşünür farklı şekillerde de olsa İslâm’ın demokrasi ile uyumlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. “Geline İslam’ı kısa ve öz olarak şöyle ifade etmiştir: ‘O [İslâm] başından itibaren bir devlettir.’ Asef Bayat, Esposito ve Voli, Filali-Ansary, El Fadl ve diğerleri tartışmanın öbür kutbunu temsil ederler. Onlar İslâm’da demokrasi olasılığını değişik şekillerde görürler. Karşılaştırmalı bir çerçeve takip ederek Casanova, Müslüman ülkelerin gelecekte demokratik hale gelebileceğini öngörmektedir.”⁵⁹

Müslüman yazar ve düşünürler, demokrasi ve İslam hususunda demokrasiyi dışlayıcı yorumlar yapmışlardır. İslamcılara göre, demokrasi İslam’la uyuşmamaktadır

⁵⁷ Hamza Ateş, “İslam ve Demokrasi Üzerine”, *TESAM Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 4/1 (2017): 217.

⁵⁸ Süleyman Uludağ, *Teorik Açından İslam ve Demokrasi, Kutlu Doğum Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 398.

⁵⁹ Ahmad, “Demokrasi ve İslam”, 80.

zira demokrasi çoğulcu, İslam ise tevhitçi bir anlayışa sahiptir. Dolayısıyla üniter bir devlet ister. “Üniter bir yapı yukarıdan aşağıya doğru, ilahi bir düzenlemeyi gerektirir. Hâlbuki demokrasi aşağıdan yukarıya doğru, yöneticilere giden bir idare sistemidir. Çoğulcu olması, siyasi partilere ve bunların mücadelesine yer ve imkân vermesi dolayısıyla İslamla uyuşmaz iddiasında bulunmuşlardır.”⁶⁰ “Batılı ülkeler çoğu İslam ülkelerini/toplumlarını demokrasi ve insan hakları konusunda fırsat buldukça eleştirmektedir. Fakat Orta Doğu’nun petrol zengini ülkelerindeki diktatörlere göz yumdukları hatta destekledikleri saklı değildir.”⁶¹ Haliyle İslam dünyasında demokrasinin gelişmesi hususunda, Batılı ülkelerin çok da samimi olmadıkları ortaya çıkmaktadır.

“2013 yılında Mısır’da yapılan demokratik seçimlerde Müslüman Kardeşler’in adayı Muhammed Mursi’ye karşı Abdülfettah el-Sisi önderliğinde yapılan darbeyi açıkça desteklemekten çekinmeyen ülkeler yine Batılı ülkeler olmuştur. Batı’nın “beyaz adamın yükü” olarak tanımladığı ötekini medenileştirme/modernleştirme misyonu genelde İslâm coğrafyası özellikle Orta Doğu halklarında bir hakkın tezahürü olarak görülmüştür.”⁶²

Birçoğunun ‘Kimin İslâm’ı?’, ‘Hangi İslâm?’ gibi soruları sorduğu gibi benzer şekilde şunu da sormalıyız; ‘Kimin Demokrasisi?’ ‘Ne İçin Demokrasi?’ Özetle demokrasi hem doğuda hem de batıda hararetli tartışmalara sebebiyet veren bir kavramdır. “Dolayısıyla ‘Demokrasi İslam’la uyumlu mudur?’ sorusu teorik olarak kusurludur. Asıl soru şu olmalıdır: İslâm’ın hangi yorumu? Demokrasinin hangi şekli; kim için demokrasi?”⁶³ Bu soruların ardından İslam ülkelerindeki demokrasi zayıflığını tek başına İslam dininde ve Müslüman toplumlarda aramak yerine, büyük güçlerin Ortadoğu politikalarına da göz atmak hiç yanlış olmaz. Bu noktada Orta Doğu toplumlarının siyasi hayatını büyük oranda etkileyen durumu büyük güçlerin bölgede izlemiş olduğu siyasete bağlayabiliriz.

Coğrafyasında stratejik öneme sahip iki Müslüman devletin demokrasisinin gelişimine kısaca bakacak olursak;

⁶⁰ Uludağ, *Teorik Açından İslam ve Demokrasi, Kutlu Doğum Sempozyumu*, 389.

⁶¹ Ali Köse, *Avrupa ve İslam* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 13.

⁶² Muhammet Cemal Şahinoğlu ve Ahmet Ateş, “Orta Doğu’da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği”, *Turkish Journal of TESAM Academia*, (2017): 99.

⁶³ Ahmad, “Demokrasi ve İslam”, 80.

3.2.1. Mısır

19. yüzyıla girildiğinde Osmanlı Devleti birçok isyanla ve isyancıyla mücadele etmek zorundaydı. Bu isyancılardan biri de Mısır Valisi iken isyan ederek özerk yönetim kuran Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dır. Paşa, modern Mısır'ın kurucusu kabul edilmektedir. 1800'lü yıllarda ülkeyi yöneten Mehmet Ali Paşa, Batıyı örnek alarak yeni reformlara imza atmıştır. 1882 yılında işgal edilerek İngiltere'nin kontrolü altına girmiştir.

İngiliz kontrolünden çıktıktan sonra Albay Cemal Abdünnasır, 1956 yılında Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1956'dan sonra Mısır'ın başındaki Albay Cemal Abdünnasır'ı Arap dünyasında ve uluslararası alanda adını duyurduğu olayların başında Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi gelmektedir. Nasır'ın Mısır'da ve Arap dünyasında itibarını kaybetmesine yol açan olay, 1967 savaşıdır. "Bu savaşta İsrail, topraklarını genişleterek Kudüs'ün doğu bölümünü, Golan tepelerini, Batı Şeria ve Gazze ile birlikte Mısır toprağı olan Sina Yarımadasını işgal etmiştir. 1970 yılında Nasır'ın ölümü ile Mısır'da yönetim hava kuvvetlerinde pilot olarak görev yapan Enver Sedat'a geçmiştir."⁶⁴

İsrail ile Mısır arasındaki husumet 1979 yılında ABD'nin arabuluculuğı ile sona ermişse de imzalanan "Camp David Antlaşması"na birçok İslami örgüt tepki göstermiştir. Bu örgütlerden biri olan 'İslami Cihat' üyesi bir kişi Enver Sedat, 1981 yılında resmî törenleri izlerken saldırıya uğrayarak öldürülmüştür. Onun yerine iktidarı yıllarca elinde tutacak olan yardımcısı Hüsnü Mübarek geçmiştir.

Mısır, Doğu ve Batı etkisinden uzak ve bağımsız olarak varlığını korumaktadır. Mısır'ın 1979 sonrası ABD ile yakın ilişkiler kurması sonucu kendine özgü bir modernleşme ve milliyetçilik düşüncesi oluşturmuştur. Mısır'ın kronik sorunu, ulusal kaynakların sınırlı olması ve buna karşılık nüfusun artmasının sebep olduğu yoksulluktur. Bir başka ifadeyle iktidarların sosyal devlet yükümlülüklerini yerine getiremiyor olması büyük bir sorun oluşturmaktadır. Böyle olunca geleneksel olarak güçlü olan Cumhurbaşkanı, bürokrasi üzerinde hâkimiyet kuramamaktadır.

Mısır, 1950'li yılların başından beri asker kökenli tek adamların idaresi altında kalmıştır. "25 Ocak 2011'de Tunus'taki halk ayaklanmasından ilham alan Mısır

⁶⁴ İrfan Kaya Ülger, "Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2 (2016): 133.

muhalefeti, başta başkent Kahire olmak üzere ülkenin birçok kentinde Hüsnü Mübarek’in otuz yıllık yönetimine karşı gösteriler düzenlemiştir. “Nil Devrimi” olarak adlandırılan bu kitlesel eylemler olumlu sonuç vermiştir.”⁶⁵

Sosyal medyanın da katkısıyla halk tabanında daha da geniş destek bulan bu eylemler sonucunda Hüsnü Mübarek görevden istifa etmek zorunda kalmış, ülkede Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması kararlaştırılmıştır. Müslüman Kardeşlerin adayları olan Mursi, yapılan seçimlerde oyların %52’sini alarak Mısır iktidarına gelmiş fakat Mursi’nin uygulamaları da memnuniyetsizliğe sebep olunca general Sisi tarafından Mısır’da yeni bir darbe gerçekleştirilmiş ve Cumhurbaşkanı iktidardan düşürülerek hapse atılmıştır. Askeri darbeden sonra parlamentonun iki kanadı da kapatılmış olup, Anayasa yazım komisyonu ilga edilmiştir. Parlamentonun ordu üzerindeki denetimi esas itibarıyla yok hükmünde ve göstermelik niteliktedir. Görülüyor ki Hüsnü Mübarek rejiminin yıkılması sonucu oluşan özgürlük ortamı da demokrasi ile sonuçlanmamıştır. “Ülkenin esas sorunları olan yoksulluk, gelir dağılım bozukluğu ve askerler başta olmak üzere bürokrasinin bazı kesimlerinin sistem içerisindeki hâkim konumu, Mübarek rejiminden sonra bir anda ortadan kalkmamış, tam aksine net biçimde kamuoyu gündemine gelmiş ve siyasal mücadelede kullanılmıştır.”⁶⁶

3.2.2. Türkiye Cumhuriyeti

Osmanlı İmparatorluğu’nun doğduğu topraklarda 600 yıllık bir mirasın üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, mutlakiyet anlayışı yerine cumhuriyet rejimi ve halk egemenliğini tercih etmiştir. Bu durum ciddi bir demokratik dönüşüm olup, Osmanlı’nın son döneminde başlayan Batılılaşma hareketleri ve meşrutiyet yönetiminin rolü de büyüktür. “Osmanlıdaki Batılılaşma çabaları, Batıda olduğu gibi Sanayi Devrimi ile birlikte yürüyen bir süreçten ziyade askeri yenilgi ve toprak kaybıyla baş gösteren ekonomik sıkıntılar ve hazinedeki büyüyen açığın önlenmesine yönelik bir arayışın neticesi olarak ortaya çıkmıştı.”⁶⁷ “Tanzimat ile Batı üstünlüğü ve modeli kabul edilmekle birlikte devletin monarşik yapısında değişimden ziyade ıslah fikri etkindi. Osmanlıda meşrutiyet süreçleri, Tanzimat birikimiyle ortaya konan ekonomik ve sosyal meselelerin

⁶⁵ “Mısır’ın Ekonomik ve Siyasal Yapısı”, 2011. (Erişim Tarihi 23 Ağustos 2020) afesam.erciyes.edu.tr

⁶⁶ Ülger, “Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri”, 148.

⁶⁷ Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, *Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* (İstanbul: Dora Yayıncılık, 2007), 13.

önü alınamayan iç karışıklık ve dış müdahaleler sonucu vuku bulan baskıcı rejime karşı yeni bir arayışın ifadesiydi.”⁶⁸

Osmanlı 1876 yılında, meşrutiyeti ilan etmiş ve meşruti monarşiye geçmiştir. İlk yazılı kanunu olan Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi, yönetim sistemlerinin sağlam temellere oturtulması ve yabancı devletlerin Osmanlıya baskı uygulayamayacağı anlamına gelmekteydi.

“İkili meclis eliyle padişahın yanında yeni bir meşruiyet kurumu oluşturulsa da devletin ilk yazılı anayasası olan 1876 Anayasası, rejimin “monarşik-teokratik” niteliği ve padişahın egemenliği konusunda sınırlama getirmemiştir. Öyle ki, II. Abdülhamit 1878’de meclis oturumlarını süresiz ertelemiştir.”⁶⁹

Jön Türkler olarak bilinen ve daha sonra İttihat ve Terakki olarak adlandıracağımız örgüt hareketi, II. Abdülhamit’in meşrutiyet karşıtı tutumuna bir tepki olarak kurulmuştur. İttihatçı hareketin odak noktası, imparatorluğun nasıl kurtarılacağı ve meşruti monarşiyle padişahın yetkilerinin nasıl kısıtlanacağı idi. “Zira İkinci Meşrutiyetin ilanı ve 1908’deki anayasa değişikliği sonucunda yasama ve yürütme yetkisi padişahın ayrı demokratik organlar hâline gelmiş, milleti temsil eden bir parlamento, sorumlu bir bakanlar kurulu, yetkileri budanmış bir padişahlık sistemi, ‘meşruti anayasal’ bir parlamenter sistemi getirmiştir.”⁷⁰ İttihat ve Terakki, 1912 seçimlerinde tehdit politikalarını kullanarak kendisine karşı kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının üstünlük kurmaması için büyük çaba sarfetmiş, iktidarı elde edemeyince de Balkan Savaşlarının yenilgisini bahane ederek Bab-ı Ali Baskınıyla harbiye nazırını öldürerek diğer nazırları da istifaya zorlamıştır.

Sonuç olarak, meşrutiyeti ilan eden gruplar, onu inkâr edercesine diktatörce yöntemler izlemeye başlamıştır. “İttihat ve Terakkinin baskıya dönen politikaları, toplumsal dinamiklere ve biçimsel niteliklere sahip olmayan Osmanlı nizamını değiştirmedeği gibi Tanzimat ve meşruiyetin kazanımlarını da heba etmiştir.”⁷¹

3.2.3. Demokrasi Olmayan Cumhuriyet

⁶⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 121.

⁶⁹ Kemal Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 79.

⁷⁰ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 177.

⁷¹ Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 152.

Millî mücadelenin zaferle neticelenmesiyle ‘millet egemenliği’ fikriyatı daha da pekişmiştir. Öyle ki ilk Mecliste ‘İstiklal Grubu’, ‘Tenasüt Grubu’, ‘Müdafa-i Hukuk Zümresi’ gibi birçok farklı siyasi grup oluşmuştur. Ulusal egemenlik anlayışı, Cumhuriyet ile birlikte siyasi rejimin meşruiyet temelini oluşturan demokratik bir dönüşümdür. Batının, uzunca bir döneme yayılmış olan demokrasi dönüşümlerinin, Türk toplumunda daha kısa zamanda gerçekleştirilmesi düşünüldüğünden, devlet gücünün kullanılması gerekli görülmüştür. İttihatçı grupların devletçi, merkezîyetçi, laik, batıcı ve milliyetçi düşüncelerini miras alan yeni düzen, devlet eliyle toplumu tamamıyla değiştirme projesine “modernleşme” adı vererek yürürlüğe koymuşlardır. 1925’te kurulan, liberal ekonomiyi esas alan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Diyarbakır merkezli başlayan Şeyh Sait İsyanı bahane edilerek kapatılmıştı. Bu durumun sonuçları tek parti yönetiminin kurulmasında dönüm noktası olarak kabul görür. Ancak 1923’te Cumhuriyetin ilanından sonra tam anlamıyla demokrasinin oturması kolay olmamıştır. Birkaç deneme yapılmasına rağmen tam manasıyla başarı sağlanamamış ve tek partili bir dönem yaşanmıştır. “Bu döneme ait Batılılaşma ve toplumu dönüştürme amaçlı baskıcı uygulamalar Cumhuriyet rejimini demokrasiyle taçlandırılmadığını gösterir. 1925 sonrası başlayan “tek şefli- tek partili otoriter rejim”, ülkeyi 1945’e kadar yönetmiş, meclis ise parti grubuna tâbi olmuştu.”⁷² İkinci Dünya Savaşı sonrasında, daha çok dışarıdan gelen eleştiriler sonucunda çok partili sisteme geçilmiştir. Türkiye’de cumhuriyet rejimine geçildikten çok uzun bir süre sonra, 1950 yılında yapılan seçimlerle iktidarın demokratik yöntemlerle el değiştirmesi, Türk demokrasisi açısından kırılma noktalarından biri kabul edilerek tarihe geçmiştir.

3.2.4. Çok Partili Sistem; Demokrasiye Geçiş

“İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti, Batı dünyasında kendisine yer edinebilmek için otoriter olan sistemini demokratikleştirmek zorunda kalmıştı.”⁷³ “Çok partili sisteme geçiş sonrası 1946 seçimleriyle Türk siyasi hayatı, II. Meşrutiyet döneminde tanıştığı çok partili siyasi sisteme tekrar adım atmıştı. Ancak seçimin demokratik olmayan bir usulde “açık oy gizli sayım” esasına göre yapılması ve CHP’lilerin sandık kurullarında etkinlik göstermesi tartışmalara yol açsa da 1940’lı

⁷² Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 316.

⁷³ Davut Dursun, *Ertesi Gün, Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2000), 14.

yılların ikinci yarısında, önemli demokratik düzenlemeler yapılmıştı. CHP ve DP'nin karşılıklı mutabakatı ve Seçim Kanununda yapılan değişiklikle, seçimlerde gizli oy, açık tasnif ve seçimin yargısal denetim ve gözetim altında yapılması kabul edilmiş.”⁷⁴

Türkiye’de 1950 seçimlerinde iktidarın sorun çıkmadan, demokratik usullerle el değiştirmiş olması, demokrasinin yerleşiklik kazandığı yönünde izlenimler uyandırmıştır. İktidarın tamamen barış içerisinde ve demokratik yollarla DP’ye devredilmesi, halkın iradesine dayalı iktidar anlayışının hayata geçirilmesine yol açmıştır. Fakat tıpkı tek parti döneminde olduğu gibi DP döneminde de iktidarda kalınan on yıllık süreçte, siyasal sistem ile demokrasi kurumu harmanlanamamış, “düşünülmüş ve sindirilmiş” bir demokrasi oluşturulduğundan kısa dönem içerisinde çarpıcı bir değişim getiren politikalar ortaya konulamamıştır. Öyle ki 1945’li yıllardan itibaren çok partili sisteme geçiş başta olmak üzere demokrasi namına yapılmış olan kazanımların çoğu kaybedildiği gibi, 27 Mayıs askeri darbesiyle siyasette askeri vesayet sistemi hâkim olmaya başlamıştır. Türkiye’de 60 darbesi ve darbenin mahsulü 1960 Anayasasının yol açtığı vesayetçi anlayış siyasal alanı oldukça daraltmıştır. Seçim sisteminde köklü değişiklikler yapıldığı için birçok siyasal parti meclise girmiştir. Radikalleşerek sol siyaseti yapan Türkiye İşçi Partisi’nin meclise girmesiyle, milliyetçi hareketlenmeler başlamış ve önu alınamayan sokak eylemleri baş göstermiştir. Hal böyle olunca yeniden asker müdahalesine kapı aralanmış, ordunun siyaset üzerindeki ağırlığı daha da artmıştır. “Özellikle 1970’li yılların ikinci yarısında siyasi şiddet ve terör eylemleri artmış, siyaset sorun çözen bir yapıdan ziyade sorun üreten bir yapıya dönüşmüş, ‘sağcı’ ve ‘solcu’ olarak adlandırılan kesimler arasındaki gerilim iyice tırmanmış, yükselen enflasyon ve ödemeler dengesindeki büyüyen açıklar, siyasal çöküşün yanında ekonomik çöküşün de habercisi olmuştu. Kısaca yeni bir darbenin ayak sesleri gelmişti.”⁷⁵

Türkiye’de 12 Eylül 1980 askeri darbe dönemi, parlamentonun feshedildiği, siyasal partilerin kapatıldığı ve siyasi parti liderlerine siyaset yapma yasağının getirildiği bir dönemdir. 1983 yılının Kasım ayında yapılan seçimde kazanan parti Turgut Özal’ın Anavatan Partisi (ANAP)’dir. “Özal’ın birinci parti olarak çıkması ve tek başına iktidara gelmesi sivil siyasetin ve demokrasinin önünü açmıştır. Zira Batının liberal ekonomi ve

⁷⁴ Çimen ve Bakan, “Türkiye’de Demokrasinin Gelişim Süreci Bakımından Dönemsel Kritiği”, 135.

⁷⁵ Çimen ve Bakan, “Türkiye’de Demokrasinin Gelişim Süreci Bakımından Dönemsel Kritiği”, 138.

siyasi politikalarının Türkiye'deki izdüşümünü temsil eden Özal, siyasi düşünce ve politik uygulamalarıyla Türkiye'deki siyasi tabuları yıkan kişidir.”⁷⁶ Öyle ki 1989 yılında Cumhurbaşkanlığı makamına Turgut Özal'ın gelmesiyle, 1960'tan beri daima askerlerin cumhurbaşkanı olduğu yönündeki yerleşmiş algılar da yıkılmıştır.

Özetle, Türkiye'nin demokrasi mücadelesi Batı toplumlarından farklı bir gelişim göstermiştir. “Batıda toplumsal kesimlerin mücadelesine dayanan ve büyük değişimlerle elde edilen burjuva demokrasileri, tarihsel birikimlerinin neticesidir. Ancak Türk modernleşmesinin, burjuva temelinden ziyade devlet elitleri öncülüğünde yürütülmesi, siyasal ve ekonomik hayatta onların belirleyicilik kazanmasına yol açmıştır. Bu kesim, kendilerini devletin koruyucuları olarak gördüklerinden, siyasi faaliyetlere şüpheyle yaklaşmışlardır.”⁷⁷ Askeri müdahalelerle başlayıp devam eden 1960-1980 arası dönem, Türkiye'de siyasi iç çatışmaların olduğu, öncesinde kazanılmış olan demokratik değer ve birikimlerin kaybedildiği bir dönemdir. 12 Eylül darbesiyle Türk siyaseti, siyasetteki alanını daraltmış vesayet alanını ise pekiştirmiştir. 1980'li yıllar küreselleşmenin yükselişe geçtiği yıllar olmuştur. “Batılı değerlerin Türkiye'deki temsilciliğini üstlenen Özal'la başlayan bu dönemde, ekonomi dışı açılırken, siyasi anlayış ve tabular sorgulanır hale gelmiştir. Özellikle Erdoğan hükümeti döneminde önemli demokratik yönlü gelişmeler kaydedilse de günümüzde halen Türkiye'de Batılı anlamda liberal, çoğulcu demokrasiden söz edilemez.”⁷⁸ Sonuçta Türkiye'de demokrasi sürekli darbelerle parçalanmış istikrarsız bir görüntü vermektedir.

3.3. Asya'da Demokrasi

3.3.1. Japonya'da Demokrasi

Japonya'daki siyasal sistem, Kıta Avrupası veya Amerika'daki demokratik sistemlerin bir kopyası olmadığı gibi Batı demokrasilerinden üstün değildir. Japonya siyasal sistemi, iki çok önemli aşamadan geçmiştir. Bu aşamalardan ilki 1868-1945 arası dönem ikincisi ise 1947'den sonra başlayıp günümüze kadar gelen süreçtir. Bu süreçlerde belli başlı bazı hususlardan geçmiş ve nihayetinde bugünkü temel şeklini almıştır. “1868-1945 arası dönemde Japonya'da siyasal sistemin genel çerçevesi belirlenmiş, Batı tipli

⁷⁶ Mustafa Erdoğan, *Demokrasi, Laiklik Resmî İdeoloji* (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 1995), 118.

⁷⁷ Ergun Bozbudun, “Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62-3 (2007): 265.

⁷⁸ Bkz. Çimen ve Bakan, “Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Süreci Bakımından Dönemsel Kitiği”.

anayasanın kabul edilmesiyle son halini alarak 1945'e kadar da geçerliliğini korumuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra Japonya'da yeni bir anayasa yapılmış ve 1947 tarihinde yürürlüğe girerek yeni bir siyasal sistem oluşturulmuştur.”⁷⁹

Modern Japonya'nın doğuşu 1868 tarihinde başlamıştır. İmparator Mutsuhito (Meiji), 1868'de tahta geçerek ülkesini Batı örneğine göre şekillendirerek modernleştirme kararı vermiştir. Böylelikle Japonya, o tarihlerde geleneksel siyasal sistemini terk etmiş ve Batı tarzı siyasal sistemi benimseyerek uygulamaya başlamıştır. Japonya'da alınan modernleşme kararı, Türkiye Cumhuriyetindeki gibi değil sömürge arayışında olan ABD ve İngiltere gibi Batılı ülkelerin zorlamalarının neticesi sonucu oluşmuştur.

Ayrıca söyleyebiliriz ki, 1868 -1945 arası dediğimiz dönemde Japon siyasal sistemi ve dış politika karar mekanizmasında kuvvetli siyasiler ve kuvvetli aktörler oldukça dinamik roller üstlenmişlerdir. 1947'den 2000'li yıllara kadar, kurumlar ve bürokrasi oldukça önemli bir konuma getirilmiştir. Böylelikle şahıslardan ayrı, sürekliliğe önem veren bir yapı tesis edilmiştir. Japon siyasal sistemi, güçler ayrılığı ilkesini benimsemiş olan 1947 Anayasasına dayanmaktadır. “Anayasa, başlıca siyasi kurumların, imparator ve Japon vatandaşlarının hak ve yükümlülüklerini genel olarak tanımlamıştır. Yasama organı olan Diet, Temsilciler Meclisi ve Senato'dan oluşmaktadır. Temel siyasi ve yasama organı olarak Temsilciler Meclisi işlev görmektedir. Yürütme görevini kabine yerine getirir. Başbakan, Diet üyeleri arasından seçilmek zorundadır.” “Parlamento atadıktan sonra Başbakan, çoğunluğu parlamenter olmak zorunda olan kabinesini kurar. Kabine üyeleri de kendi sorumluluklarında olan Bakanlıkları idare ederler. Yürütme görevinin diğer aktörleri ise yerel yönetimlerdir. Siyasal katılıma geniş olanak tanınmaktadır. Medya ve çeşitli baskı grupları siyasal hayatın gelişimini etkileme şansına sahiptirler. Ancak siyasal sistemin istikrarı ve Japon toplumunun yapısı ve değerleri gereği muhalefet güçlü değildir.”⁸⁰

3.3.2. Rusya'da Demokrasi Tarihi

Rusya, coğrafya olarak olağan olmayan büyüklüğe sahip oluşu ve yüzyıllar boyu değişmeden izlediği siyasetleri sebebiyle küresel kamuoyunu devamlı olarak meşgul

⁷⁹ Hakkı Büyükbaş, “Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2013): 44.

⁸⁰ Büyükbaş, “Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, 69.

etmiş, kendine has kültürünün, federal yapısının, coğrafi konumunun avantaj ve dezavantajlarıyla birlikte taşıyan ilginç bir ülkedir. “Dünyanın en büyük federal devleti, en büyük Ortodoks ve en büyük Slav ülkesi unvanlarını da taşımaktadır. Rusya’nın demokratikleşme yolculuğu Çarlıklar Döneminde başlamış, 1917 devriminden sonra tek partinin etkin olduğu totaliter SSCB rejimiyle demokrasinin geriye dönüşümü yaşanmıştır.”⁸¹

1991’de SSCB dağılmış ve bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu’nun yönetimi demokratik olmadığı gerekçesiyle ilgililer tarafından tartışma konusu olmuştur. “Bir ülkede demokrasinin yerleşip yerleşmediğinin tespitinde yetki ve sorumlulukların kişi odaklı olmak yerine kurum odaklı olması, hukukun üstünlüğü ilkesinin herkes için ve her durumda uygulanıyor olması, siyasi partilerin ve STK’ların gelişmiş ve yeterli sayıda olması, kitle iletişim araçlarının özgür ve bağımsız bir yapıda olması önem arz etmektedir.”⁸²

Bu sayılanların dışında halkın eğitim seviyesi ve ülke sorunlarına ilgi düzeyi de son derece önem arz etmektedir. Zira demokrasi büyümlü bir asayla topluma empoze ettirilecek bir sistem değildir. Demokratikleşme süreci belirli bir birikim ve tecrübe gerektirmektedir. Rusya’nın demokrasi geçişine göz attığımızda; Çarlıklar döneminde mutlak hâkimiyetlerin söz konusu olduğu ülkede birkaç zayıf girişimin dışında demokratik bir gelişim izleri olduğunu söylemek imkânsızdır. SSCB döneminde sistem genellikle Komünist Partisi etrafında şekillenmiş ve muhalefete izin verilmemiştir. Rusya Federasyonu’nun kurulmasıyla demokratikleşme adına çok önemli adımlar atılmış olsa da Vladimir Putin ile birlikte çeşitli gerekçelerle bu demokratikleşme adımları geri dönüşüm yaşamıştır. Bazı düşünürler, Rusya’nın ve Rus basınının özgür olmadığını düşünmektedir. Rusya’nın neden demokratikleşemediği tartışmalara konu olurken hangi ölçütlere göre bir kıyas yapılacağı da önem taşımaktadır. “Rusya’nın demokratikleşme çabalarında devlet başkanlarının kişisel çabalarına bağlı olarak bazı dönemlerde önemli ilerlemeler sağlanabildiği halde, bazı dönemlerde ise bu demokratikleşme çabalarından

⁸¹ Osman Ağır ve Abdulkadir Baharççek, “Rusya Federasyonu’nda Demokrasinin Yerleş(e)memesinin Nedenleri”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6/1 (2015): 46.

⁸² Ağır ve Baharççek, “Rusya Federasyonu’nda Demokrasinin Yerleş(e)memesinin Nedenleri”, 46.

geri dönüşler yaşanmıştır. Bu geri dönüşlerde, çeşitli gerekçelere dayandırılmakla birlikte, liderlerin otoriterleşme eğilimleri de önemli rol oynamıştır.”⁸³

3.3.3. Kültürlerin Demokrasi Üzerindeki Etkileri

Demokrasinin diğer bir yönü, sadece insanlar arası münasebeti değil, insanın toplum ve devletle olan münasebetini, diğer siyasi sistemlere göre en fazla himaye eden ve güvence veren bir rejim olmasıdır. Bir başka deyişle demokrasinin ayırt edici özelliği, bütün kurum ve kuralların, bireyi, birey hak ve özgürlüklerini tanımlayışında yatmaktadır.

Demokrasiyi tam manasıyla anlatabilmek için toplumların sosyal yapısını, kültürel dokusunu yani kısaca toplumsal değerlerin her birinden söz etmek gerekir. Aslında demokrasi, toplumda var olan bireysel ve toplumsal değer dediğimiz argümanlar sayesinde kazandığı özelliklerle karakterize edilebildiği ölçüde gerçekleşebilir. “İşte bu bakımdan demokrasinin toplumsal değerler açısından anlamı, demokrasinin kâğıt üzerinde tanımlanan özelliklerinden önce gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, hukuki kurallar, toplumsal kurumlar ve siyasi yapı demokratik sisteme uygun olarak teşkil edilseler bile yalnızca toplumsal değerlere bağlı olarak bir anlam kazanırlar.”⁸⁴ Böyle olunca ise Batı tarzı demokrasinin özellikleri, kâğıt üzerinde tanımlanan hukuki özellikleriyle değil de gerçekte nasıl işlediği yani toplumun değerleri açısından bir anlam ifade edecektir.

“Gerçekten de söz konusu toplumlarda bireylerin, mesela özgürlük isteklerinin birbirinden farklı özellikler taşıdığı bilinmektedir. Sonuçta demokratik rejim çerçevesinde düzenlenen ve tanımlanan birey hakları, toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin dayandığı ilkeler, toplumlara ve tarihi gelişime bağlı olarak değişebilmektedir.”⁸⁵ Sonuç olarak her şey devletin toplumdan, toplumun bireyden ve devletten, bireyin ise her ikisinden ne beklediğine bağlıdır. Bu beklentiler ise kültürel özelliklere, ekonomik değişimlere bağlı olarak fark gösterebilmektedir. Sonuç olarak demokrasi kavramı, kültürel değerler de dikkate alınarak tanımlanmalıdır. Bir diğer ifadeyle toplum önünde demokrasinin tanımlanışı, yalnızca demokrasinin kâğıt üzerinde

⁸³ Ağır ve Baharççek, “Rusya Federasyonu’nda Demokrasinin Yerleş(e)memesinin Nedenleri”, 47.

⁸⁴ Şafak Ural, “Demokrasi Kavramı Toplumsal Değerler ve Birey”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1999): 453.

⁸⁵ Bkz. Ural, “Demokrasi Kavramı Toplumsal Değerler ve Birey”.

ifadesini bulan özelliklerine göre değil de o toplumun kültürel değerlerinin de dikkate alınarak analiz edilmesi suretiyle yapılmalıdır. Tüm mesele, insan tabiatına, onuruna, yani insanı insan yapan değerlere uyan bir sistemin, o insanın yaşadığı topluma uygun bir şekilde benimsetilmesidir. Aksi halde adı demokrasi olsa dahi bireylerin bireyler tarafından yahut devlet ve toplum tarafından mağdur edilerek haklarını kaybetmeleri mümkün hale gelirdi.

“Devlet; sosyal, tarihi, kültürel dayanakları olan ve aynı zamanda bir zorunluluk sonucu ortaya çıkan bir organizasyondur. Çünkü bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen, bu sebeple kural koyucu özelliği olan, toplumsal öncelikleri tespit edip gerekli tedbirleri alan, topluma yön verebilen ve benzeri fonksiyonları üstlenen bir kuruma ihtiyaç vardır.”⁸⁶ Siyasi sistemlerin aralarındaki farklar bu kurumun veya organizasyonun yapı ve işleyişine bağlı olarak tanımlanabilmektedirler. Devleti karakterize eden bir diğer özellik, devletin o toplumun kültürel değerleriyle olan özel ilgisidir. Bir başka deyişle, aynı siyasal niteliklere sahip olsalar bile, farklı toplumların devlet yapısı ve işleyişinin kendi kültürel değerlerinden bağımsız olmamasıdır. Haliyle demokratik bir devlet, içinde bulunduğu toplumun kültürü ile özel bir ilgi ile biçimlenecektir.

Demokrasinin öngördüğü modelin, bireyi etkileyerek toplumsal değerleri değiştirmesi durumu ancak belli başlı hallerde mümkün olabilir. Zira sistem bazı değerleri değiştirirken bireyi de koruma altına almalı ve güçlendirmelidir. Öteki taraftan değerlerle sistem arasında ikili bir ilişki olduğunu ve her ikisinin de birbirinden etkilendiğini düşünürsek, etkileme ve etkilenme hususunda kesin sınırlarını çizmenin söz konusu olamayacağı kendiliğinden ortaya çıkar. “Sistemin değerlerden etkilenmesi ve aynı zamanda değerler üzerine etkisi, onları değiştirmesi, ancak bu ilke veya ilkelerle uygunluk içinde olduğu takdirde olumlu sonuçlar elde etmek imkân dâhilinde olabilir.”⁸⁷

3.4. Ekonomik Yapının Demokrasi Üzerindeki Etkileri

Toplumlar, yaşamın yeniden üretimi çerçevesinde örgütlenirler. Bu örgütlenmede, sınıfların konumları ve oluşturulan değerlerden aldıkları paylar, o sınıfların güçleriyle doğru orantılıdır. İşte bu güç dengesi, içinde bulunduğu toplumun siyasal düzenini belirlemektedir. Demokrasi de her şeyden önce bir siyasal düzendir.

⁸⁶ Ural, “Demokrasi Kavramı Toplumsal Değerler ve Birey”, 455.

⁸⁷ Ural, “Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey”, 458.

İktidarı elinde bulunduran güçler, demokrasi tanımlaması yaparken genellikle “Halk egemenliği, Eşitlik, Özgürlük” gibi biçimsel özellikleri göz önünde tutarlar. Oysa bu özellikler, toplumun ekonomik koşullarından ve fiili durumundan soyutlanamaz. Çünkü her demokrasi, toplumun siyasi düzeninin bir şekli olarak özü itibarıyla üretiminin hükmü altındadır ve o toplumun üretim ilişkileri tarafından belirlenir. Her egemenlik sisteminin kendisine özgü bir yönetim biçimi vardır. Kapitalizmle uyumlu siyasal örgütlenmelerde batıda demokrasi olarak gelişmiştir. Çalışanların ekonomik haklarının gelişmesi ve özellikle de sosyalist sistemin bu alandaki kazanımları ile birlikte ve II. Dünya savaşı sonrasında demokrasi anlayışı çalışanlar açısından önce temel hak ve özgürlükler, daha sonra ise ekonomik hak ve özgürlükler ile birlikte asgari bir sınıra kavuşuyor. Yani demokrasi, bir ülkeden bir ülkeye, aynı ülkede zaman içinde değişen bir düzendir.

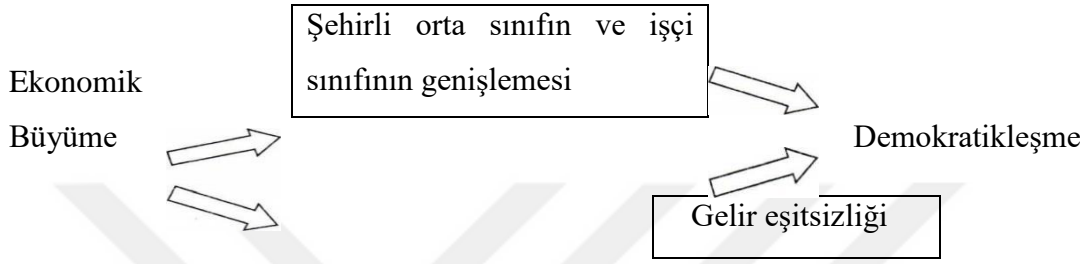
Demokrasi ve ekonomik gelişme/büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutabiliriz. Birinci grup çalışmalara göre, otoriter yönetimlere kıyasla ekonomik gelişmeye/büyümeye daha fazla katkı yaptığından dolayı demokrasi ekonomik gelişmenin ön koşulu olarak görülebilir. Bu görüşü eleştiren ikinci grup çalışmaların bir kanadı demokrasinin ekonomik gelişmenin ön koşulu olarak görülemeyeceğine dikkat çekerken, diğer bir kanadı otokratik rejimlerin demokratik rejimlere kıyasla ekonomik gelişmeyi/büyümeyi daha olumlu etkilediğini öne sürmektedir. “Üçüncü grup çalışmalar ise, yukarıda değinilen iki grup çalışmanın ortasında bir yerde durmakta, yönetim sistemlerinin niteliği ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin açık/net olmadığına dikkat çekmektedir.”⁸⁸ Demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisine odaklanan ekonomistler ve siyaset bilimciler, II. Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda açık bir şekilde ifade etmeseler de demokrasinin ekonomik büyümeye göre geri planda kaldığı ve demokrasinin ekonomik büyümenin bir sonucu olduğu görüşünü savunmuşlardır. “Bu düşünce doğrultusunda, batı demokrasisine göre geri bir konumda bulunduğu düşünülen üçüncü dünya ülkelerine verilen iktisadi yardımlar neticesinde, bu ülkelerin geri kalmışlıktan kurtulup, liberal-demokratik ülkelere dâhil olması umuluyordu.”⁸⁹ 1960 ve 1970’li yıllarda 3. dünya ülkeleri için asıl sorun, ekonomik büyüme olarak görülmekteydi. Ekonomik büyüme sonucu demokrasinin de

⁸⁸ Âdem Doğan, “Demokrasi ve Ekonomik Gelişme”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (2005): 3.

⁸⁹ Ahmet İnsel, *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi* (İstanbul: Birikim Yayınları, 2006), 199.

etkileneyeceği düşünülüyordu. Fakat II. Dünya Savaşından sonraki döneme bakıldığında hızlı bir şekilde gelişen ülkeler arasında hem demokratik hem de otokratik rejime sahip ülkelerin bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle belli bir iktisadi gelişmenin sonucunda demokratikleşmenin sağlanabileceği düşüncesi, tartışmaya açık bir görüş halini alır. İktisadi gelişmenin, demokrasiyi uyardığı görüşü ‘Lipset Hipotezi’ olarak bilinir.

Şekil 3.1: Ekonomik Gelişmenin Demokratikleşmeye Etkisi



“Yukarıdaki şekil, ekonomik gelişmenin demokratikleşmeyi nasıl etkileyebileceğine ilişkin bir örnek niteliğindedir. Şekle göre ekonomik gelişme, demokrasiyi iki yoldan etkilemektedir. Ekonomik gelişmenin demokrasi üzerinde, bir doğrudan pozitif etkisi, bir de dolaylı negatif etkisi bulunmaktadır.” “Şekle göre ekonomik gelişme kentteki işçi sınıfını ve orta sınıfı pozitif yönde etkilemektedir. Bu olumlu etkiyi oluşturmaktadır. Ekonomik gelişmeye bağlı olarak yaşanan gelir eşitsizliği sonucu ekonomik gelişme, demokratikleşmeyi olumsuz etkileyebilecektir.”⁹⁰

1980'lerde dünyanın birçok ülkesinde meydana gelen küresel büyüklükteki demokrasi dönüşümünün ardından, demokrasinin ekonomik büyümenin sonucu olduğu değil, demokrasinin ekonomik büyümenin ön koşulu olduğunun kabul edildiği görülmektedir. 1991'den sonra yıkılan demir perde ülkelerinden sosyalizmi terk edenler içerisinde en başarılı iktisadi performansı gösterenler en demokratik ülkeler olmuştur. Bu durum her zaman böyle olur demekten bizi alıkoyan ülke, Çin Halk Cumhuriyetidir. “1978 yılında gerçekleştirilen Reformlar sonucunda ekonomisini serbestleştirmiş olmasına rağmen, politik anlamda farklı siyasi fikirlere yer verilmeyen, özgürlüklerin

⁹⁰ Serap Barış ve Mehmet Erdoğan, “21. Yüzyılda Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Literatür İncelemesi”, *Vizyoner Dergisi*, 9/20 (2018): 83.

tanınmadığı ya da Batı demokrasisinin birçok ilkesini taşımayan tek partili bir yapının devam ettiği görülmektedir.”⁹¹

Demokrasinin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği önemli bir husus olmakla birlikte, ne şekilde ve hangi kanallarla etkilediği de, hangi mekanizmalar aracılığıyla etkilediği de son derece önemlidir. Ekonomik büyüme ile demokrasi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu savunanlar, farklı etkileşim mekanizmalarına da dikkat çekmektedir. Örneğin gelir eşitsizliği ve demokrasi ilişkisi ele alındığında, birçok teorik çalışma, demokrasinin daha düşük gelir eşitsizliği ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Demokrasinin gelir eşitsizliği ile ilişkili olduğunu öne süren geleneksel görüş, demokratik toplumlarda hükümetlere halkın gelirin yeniden dağılımı için baskı oluşturacağını savunur. Ayrıca demokrasi, politik gücün eşit dağılımını teşvik ederek, toplumun önemli bir kısmını temsil eden sınıfları ve onları temsil eden çıkar grupları gelirin yeniden dağıtılmasına yönelik kamu politikalarını yönlendirmelerine olanak tanır. Demokrasi gelir eşitsizliğinin nedenlerine etki ederek de gelir eşitsizliğini etkileyebilir. Bilindiği üzere gelir eşitsizliklerinin en önemli sebeplerinden biri ücret farklılıklarıdır.

Bazı görüşler ise demokratik rejimlere karşı çıkmaktadırlar. “Buna göre, demokrasiler hızlı tüketime yönelik bir baskı oluşturarak ekonomideki yatırımların azalmasına neden olacaktır. Buna karşılık otoritelerin geçerli olması durumunda, cari tüketimin rahat bir biçimde düşürülebileceği ve böylelikle ülke tasarruf miktarının daha kolay bir biçimde artırılabilmesi savunulmaktadır. Ancak ifade edilmelidir ki otoriter sistemlerde genelde güçler birliği olması nedeniyle yargı sistemi tam anlamıyla fonksiyonunu yerine getirememektedir.”⁹²

⁹¹ Barış ve Erdoğan, “21.Yüzyılda Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Literatür İncelemesi”, 85.

⁹² Barış ve Erdoğan, “21.Yüzyılda Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Literatür İncelemesi”, 98.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN İÇSEL AÇMAZLARI: DEMOKRASİ, HUKUK, İDEOLOJİ

4.1. Demokrasinin Temel Kavramları

Tarih boyunca demokrasi kavramı, her toplumun kendi sosyo-ekonomik, siyasi ve hukuksal yapısındaki farklılıklara bağlı olarak çeşitli tanımlamalarla anlatılmaya çalışılmıştır.

Modern demokrasinin tanımı konusunda Robert Dahl göre;

- “Devlet politikası hakkındaki hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi anayasal olarak seçilmiş organlarda toplanmalıdır.
- Seçilmiş organlar, baskının nispeten nadir olarak görüldüğü, sık sık yapılan ve dürüstçe idare edilen seçimlerle işbaşına gelmelidir.
- Pratik olarak bütün yetişkinler hükümetteki seçimle belirlenen organlara seçilebilme olanağına sahip olmalıdır.
- Vatandaşların geniş tanımlanmış siyasi meselelerle ilgili ciddi cezaların tehdidi olmaksızın kendilerini ifade edebilme olanakları olmalıdır.
- Vatandaşlar alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma imkânlarına sahip olmalıdırlar. Bundan da öte, alternatif haber kaynakları var olmalı ve bunlar kanunlar tarafından korunmalıdır.
- Pratik olarak bütün yetişkinler organların seçiminde oy hakkına sahip olmalıdırlar.
- Vatandaşlar aynı zamanda bağımsız siyasal partileri ve çıkar gruplarını içine alan nispeten bağımsız kuruluş ve organizasyonları şekillendirebilme hakkına sahip olmalıdır.”

Bu teoriden yola çıkarak demokratik yönetim biçimi olan demokrasi; “*genel, özgür, eşit seçim hakkı, partiler arası rekabet, tüm yurttaşlar için sağlıklı bilgi edinme, düşünce, muhalefet ve koalisyon özgürlüğü, oy hakkı sayesinde yöneticilerin düzenli olarak seçimle gelme, seçimle gitme imkânına sahip olduğu bir yönetim biçimidir.*”⁹³

Günümüz dünyasında uygulanmakta olan modern çoğulcu demokrasiler herhangi bir sorunla karşılaşmamak için dengeleme aracıyla donatılmışlardır. Demokrasinin olması gereken koşullarından birinin eksik uygulanması dengeyi bozar ve sistemi suistimale açık hale getirir.

Modern demokrasi tanımlanırken; tanımlamaların bir kısmı teorik olarak uygulanabildiği düşünülen ve bir kısmı da hâlihazırda uygulanıyor olan tanımlamalardır. Demokratik olmadığı söylenen birçok rejim ve birçok yönetim şeklinde genel, özgür seçim hakkı, partiler arası rekabet, doğru bilgi edinme alternatifleri, tüm vatandaşlar için bilgi edinme, muhalefet özgürlüğü, seçimle gelme ve seçimle gitme vb. tüm kavramlar görülmektedir. Oysa bu çerçeveye uzaktan bakıldığında demokratik olmayan bir rejim ve yönetim şekli de görülebilir. Haliyle onu tamamlayan kavramlar varken de demokrasi, kendi sonunu hazırlayabilme potansiyelini içinde taşıdığı sonucuna varabiliriz.

Aşağıda sıralayacağımız demokrasinin 10 önemli prensibini detaylarıyla inceleyeceğiz.

1. “Özgür ve serbest seçimler olmalıdır.”⁹⁴ Devletin kurumlarının başına geçecek olan yönetici adaylarını halk, seçeceği vekilleri aracılığı ile belirleyebilmelidir. Demokratik toplumlarda devlet kurumlarının oluşumu ve kurumların kimler tarafından yönetileceği mutlak güç olan halk tarafından tayin edilmektedir. Ancak halk dolaylı olarak yönetebildiğinden, belirlenen takvimlerde temsilcilerini özgürce ve serbestçe belirleyebilmektedir. Meclisi oluşturan temsilciler ise anayasal çerçeve içinde kalarak kanunlar yapmakta, Parlamenter Yönetim Sistemlerinde olduğu gibi yürütmenin yaptıklarını denetlemektedir.

2. “Periyodik olarak her dört veya beş yılda bir seçim yapılmalıdır.”⁹⁵ Egemen olan halk sadece belirlenen süreler içinde yöneticileri seçerek meşrulaştırmaktadır. Tüm

⁹³ Bkz. Diamond ve Plattner, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*.

⁹⁴ Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri*, 10.

⁹⁵ Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 10.

partiler bu seçimlere özgürce kendi parti programlarını hazırlayarak katılabilmektedir. Seçimlere, anayasal sistemi hedef almayan tüm partiler katılabilmelidir. Seçimler halkın rızasını ve onayını almak için düzenli olarak yapılmak zorundadır.

3. “*Seçimlere birbiriyle rekabet eden en az iki parti girmelidir.*”⁹⁶ Halk, belirlenen takvimle düzenli bir şekilde temsilcilerini seçmekte ve vekillerine egemenlik yetkilerinin bir kısmını belirlenmiş bir zaman dilimi için devretmektedirler. Ayrıca demokratik bir yönetimden bahsedilmesi için seçimlere birden fazla partinin girmesi gerekmektedir. Çünkü seçmen ancak o zaman farklı partiler arasından seçebilme olasılığına kavuşmuş olur. Seçime girecek partilerinde, gerçek anlamda birbirlerine alternatif olabilecek programlar geliştirerek seçmenlere farklı seçenekler veya programlar sunmaları gerekmektedir.

4. “*İktidarın muhalefetin haklarına saygı göstermelidir.*”⁹⁷ Demokratik yöntemleri uygulanarak seçimle iktidara gelmenin anlamı çoğunluğun azınlık üzerinde diktatörlük kurması anlamına gelmemelidir. İktidara yöneltilen eleştiriler de yürütmenin anayasal olarak denetlenmesi olarak algılanmalı ve muhalefetin eleştirileri ciddiye alınmalıdır. İktidar ayrıca muhalefet partilerinin, muhalif seçmenlerinin ve ülke sınırları içindeki herhangi bir azınlık grubun haklarını da korumakla yükümlüdür. Dolayısıyla iktidar ve muhalefet el ele vererek anayasal sistemi sahiplenmeli ve daha demokratik bir yönetim için çaba harcamalıdır.

5. “*Vatandaşların kişisel hak ve özgürlükleri garanti altına alınmalıdır.*”⁹⁸ Vatandaşlar anayasal olarak tüm doğal haklara sahiptirler. Liberal demokrasilerde vatandaş haklarını temsilcileri yoluyla kullanır. Hak ve özgürlükleri anayasal güvence altında olan vatandaşa haksız yönetime isyan etme hakkı dahi doğar.

6. “*Özel mülkiyet hakkı yasal olarak güvence altına alınmalıdır.*”⁹⁹ Liberal demokratik sistemlerde vatandaşın meşru yollardan edindiği mülkiyet hakkı, anayasal olarak güvence altına alınmalıdır. Emeklerin karşılığı olarak her hak garanti altında olmalıdır. Böylece bireyler hedeflerine ulaşmak için çaba gösterirler. Bireyin mutluluğu için özel mülkiyetinin garanti altında olması da büyük önem taşımaktadır.

⁹⁶ Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri*, 11.

⁹⁷ Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri*, 11.

⁹⁸ Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri*, 11.

⁹⁹ Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri*, 11.

7. “*Demokratik devlet aynı zamanda devlet sorumluluğunu üstlenmek zorundadır.*”¹⁰⁰ Demokratik yönetimlerde vatandaş kendi faydası için istemeden bir başka bireyi zarara uğratabilir. Bu nedenle devlet, mağdur olan vatandaşının yanında yer alıp asgari oranda yardım edebilmelidir. Sosyal devlet bu duruma hizmet eden kanunlar çıkartabilmeli çeşitli sosyal güvenceler sunabilmelidir. Kapitalist üretim tarzından dolayı emek sömürülmesi yaşanabilir. Bazı kesimler (yaşlı, çocuk, engelliler) mağdur duruma düşerek, devletin sadece güçlüden yana olduğunu düşünebilirler. Bu durumda mağduriyeti yaşayan kişilerin devlete olan bağlılığı azalabilir. Devlet, mağdur olan ve unutulmuş vatandaşlarına kamu yararını da gözeterek sosyal yardımda bulunmalıdır.

8. “*Merkezi yönetimi tamamlayan yerel yönetimler güçlendirilmelidir.*”¹⁰¹ Yerel yönetimler yerel sorunlarla baş edebilecek yasal düzenlemelerle donatılmalıdır. Yerel yönetim birimlerindeki yöneticiler, yerel halk tarafından seçilmelidir. Yerel yönetimlerin gayesi merkezi yönetimi tamamlamak olmalıdır. Modern demokrasilerde asgari yer verdiğimiz bu koşullar uygulanmalıdır. Bu koşulların uygulanmaması demokrasinin eksik kaldığı anlamına gelir.

İlk sekiz maddeye baktığımızda bugün birçok devletin uygulamada olan yönetim prensiplerini ihtiva etmektedir. Demokratik veya antidemokratik diye ifade edilen birçok devlet bu kurallara sahiptir. Yani bu prensipler demokrasinin, diğer yönetim şekillerinden ayırt edebileceğimiz özellikleri sayılmamaktadır. Anlatmaya çalıştığımız demokrasi çelişkilerini ortadan kaldıracak prensipler de değillerdir. Bütün ideal yönetim şekillerinde rastladığımız prensiplerdir.

9. “*Katılımcı demokratik anlayış ön plandadır.*”¹⁰² İktidar partisi çoğunluğa sahipse ve bu çoğunluğu uzun yıllar sürdürüyorsa STK’ların çoğunluğuna da sahip oluyor demektir. Gerek basın gerekse ekonomi, kültür ve sosyal amaçlı STK’lar hep birlikte iktidarın yanında olabilmektedirler. Hal böyle olunca STK’lar iktidarı eleştiren değil, onun en iyi savunucuları olurlar. Sonuç olarak böyle bir yapı demokratik yönetimi koruyamaz hale gelir. STK’lar iktidarın denetçisi ve koruyucusu konumunda olmaktan öteye gidemezler.

¹⁰⁰ Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri*, 12.

¹⁰¹ Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri*, 13.

¹⁰² Arslan, *Demokrasi Yönetim Sistemleri*, 12.

10. “Kuvvetler ayrılığı ilkesi geçerli olmalıdır.”¹⁰³ En önemli demokratik gösterge olan bu ilkeye baktığımızda, seçimlerde yasamayı büyük çoğunlukla kazanmış olan bir iktidar aynı zamanda yürütmeyi de ele geçirir. Uzun yıllar yürütme ve yasamayı elinde tutan iktidarlar ise direkt veya dolaylı atamalarla iş başına gelen yargıyı da şekillendirmektedir.

Demokratik yollarla iktidara gelen çoğu yönetim, yıllar içinde devleti oluşturan tüm kurumların başına istediği kişileri getirebilmektedir. Bunu engelleyen hiçbir sistem ve hiçbir güç yoktur. Öyle ki anayasayı bile belirli bir çoğunlukla değiştirebilirler. Bizim anlatmak istediğimiz hususlar tam da bu noktada toplanıyor. Öyle ki demokrasi, kendi koşullarıyla tüm mekanizmaları çalıştırsa da demokrasi içinden demokrasi karşıtlığına çıkış izni vermektedir.

Amacımız demokrasinin olmazsa olmazlarının kendi içindeki tutarsızlıkları sebebiyle ve mutlak kabulleri dolayısıyla yaşadığı çelişkileri dile getirmektir. Egemenlik, özgürlük, hoşgörü gibi kavramlar başta olumlu ve insanı mutlu edecek gibi gözükürken sınırlandırılmadığı zaman kendini yok eden kavramlara dönüşürler. Egemenlik köleliğe, özgürlük yasaklara, hoşgörü ise zorbalığa dönüşür. Oysaki sınırlandırmak ve yasaklar demokrasinin sevmediği kavramlardır. Fakat demokrasi, özgür bırakmak istediği kavramların eliyle yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya gelmektedir. Ya yok olacaksın ya da karşı olduğun yasak ve sınırlandırmaları getireceksin. Bu bir paradokstur. Velew ki sınırlama getirildi, ikinci paradoks sınırlamayı hangi (din, millet, ideoloji, kültür) gruplar için getireceksin?

Demokrasi adına sınırlama çelişkili bir durumdur. Getirmek durumunda kaldığın sınırlama meşruiyetini kim veya kimlerden alacak? Seküler bir ideoloji mi meşruiyet sağlayacak? Bu ideolojinin kültürel ve tarihsel kodlarını kim oluşturuyor? Bu oluşturulmak istenen kültürel ve tarihsel kodlar tüm insanlar için geçerli midir? Bu kültür kodlarını dayatmak ne kadar demokratik olacaktır? Bunlar demokrasinin paradokslarıdır ve bunların cevaplanması imkânsızdır. Her cevap yeni paradokslar ortaya koymaktadır.

¹⁰³ Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 10.

4.2. Demokrasinin Yaşattığı İdeolojiler

4.2.1. İdeoloji Kavramı

İktisadi değişiklikler, toplumsal yapıyı ve ilişkileri etkilemektedir. 16. yüzyılda Avrupa’da yaşanan iktisadi değişim, yeni meslekler ve sınıfların ortaya çıkması ve para endekli ekonomi oluşumunda önemli rol oynamıştır. Öyle ki toplumsal ve siyasal yapının bu hızlı değişimini gelenekler ve dinlerle açıklama neredeyse imkânsız hale gelmiştir. İdeolojilerin, karmaşık toplumsal yapıları anlamlandıran niteliği, toplumların sosyo-politik gerçeklerine dair mantıksal çıkarım yapmalarına olanak sağlamaktadır. İdeolojiler arası yapılan karşılaştırmalar geçmiş ve gelecek arasında köprü kurmaya yardımcı olup bu ideolojilerin geçerliliği hakkında yorum yapabilmeyi de sağlarlar.

19. yüzyıl birçok düşünür tarafından “ideolojiler çağı” olarak adlandırılır. Bu yüzyılda inkârla boşalan inancın yerini, yeni düşünce akımları almıştır. Fransız felsefeci Antoine Destutt de Tracy, ‘ideoloji’ kavramını ilk kez kullanmış olan düşünürdür. Öteki aydınlanma düşünürleri gibi Tracy de insani tecrübenin teolojik olarak değil, akıl yoluyla incelenmesini savunur. “‘İdea’ yani düşünce ve ‘logy’ yani bilim kelimelerini birleştirerek kurduğu ‘ideoloji’ kavramı ile ‘Düşünce Bilimi’ diye bir bilim kurmak istemişse de sonuçta ‘ideoloji’ kelimesi, dini inançların yerini alacak şekilde hayatın her yönünü kuşatan düşünce sistemlerinin genel ismi hâline gelmiştir.”¹⁰⁴

“İnsan davranışından bahseden tüm kurumların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ifade eden Pareto, toplumun gerçek mekanizması hakkında verilen bilgilerin çoğunun yanlış olduğunu belirterek, yeni bir toplum bilimi oluşturulması gerektiğini savunmuştur.”¹⁰⁵ Günümüzde ideoloji kavramına cevap bulmaya çalışan birçok düşünür bulunmaktadır. Bu düşünürlerin esas tartışma konusu, hakikat ve ideoloji arasındaki karşıtlığı ortaya koymak içindir. İdeoloji hakkında görüş belirten fikir adamlarının hangi ölçüde tarafsız oldukları da ayrıca tartışılmalıdır. İdeolojilerin genel özelliklerine göz attığımızda ise gerçek anlamından saptırdıkları “akıl, tabiat kanunu ve gelişme” kavramlarına önem atfederek, sadece hukuk ve siyasal düzeni değil sosyal yapı, ekonomik sistem, toplumsal ve bireysel yaşam şeklini de yeniden inşa edici bir mantık

¹⁰⁴ Hüseyin Dayı, “Demokrasi ve İdeolojiler”, *Önce Vatan Gazetesi*, 17 Ağustos 2010. (Erişim Tarihi 2 Ağustos 2020) <https://www.oncevatan.com.tr/demokrasi-ve-İdeolojiler-2-makale,26428.html>

¹⁰⁵ Şerif Mardin, *İdeoloji* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1976), 44.

çerçevesinde hareket ederek değiştirmektedirler. Bu ideolojiler, yıllar içinde Batı dünyasında artık yıkılmaya yüz tutan feodal sistem ve teokratik düzenin yerine geçerken, toplum üzerinde de siyasi yapılardan çok daha fazla baskı kurdular. Hatta toplum ve bireye tercih edecekleri bir alan bırakmadılar. Oysaki demokrasiyi halk şekillendirmeliydi. İdeoloji üreticisi düşünürler, önce istedikleri tarafa halkı yönlendirmek, sonra da vatandaşın o yönde demokratik karar vermesini istemektedirler.

Özellikle 19. yüzyıldan itibaren birçok düşünür toplumları ekonomik, kültürel, etnik, dinsel vb. bakış açılarıyla kümeleştirmişlerdir. Aynı düşünürler bu kümeleri “ideoloji” kavramıyla büyüleyerek kendi dünya görüşlerini daha büyük grupların görüşü haline getirmişlerdir. Hal böyle olunca ideolojik gözlükler takan kitleler oluşmuş ve yaşanan her şey bu ideolojik gözlüklü kitlelerin kalıplarından geçerek yorumlanmaya başlamıştır.

Halkın gerçek yaşamışlıklarını ve ideallerini koruyarak, tamamen halkın yansıması olacak olan demokratik yönetimin dumura uğratılması hedeflenmişçesine her grup kendi ideolojik bakışıyla ya farklı bir demokratik talep ortaya koymuş ya da demokrasi diye kendi bencil isteklerini dayatarak ortak aklı devreden çıkarmaya çalışmışlardır. Böyle bir durumda halk, özgür seçme iradesini ideolojilere terk ederek ideolojisinin beğendiklerini beğenmek zorunda kalacaktır. Sonuç olarak bu durum tam da anlatmak istediğimiz gibi demokrasinin çıkmazlarındanadır.

Demokrasi adına özgür kılınan ideoloji, kendi bakışını grubuna içselleştirerek, kişilerin özgür düşünmesini engeller. Hatta demokrasinin düşmanı yapar ve kendi ideolojisini dayatmaya çalışır. Bu da bir çelişkidir.

4.2.2. Vesayet Sistemleri Altında Demokrasi

Günümüz dünyasına mühür vuran ve asrımızın hâlihazırdaki en iyi yönetim şekli olarak kabullenilen demokrasi hakkında oldukça fazla çalışma yapılmaktadır. Demokrasinin bir başka türü olan ve yeni kurulmuş olmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde görülebilen “vesayet demokrasisi” ise üzerinde durulan bir kavram değildir.

“Vesayet yönetimi dediğimiz model, aslında demokratik olmayan bir modeli ifade etmektedir. Seçilmiş organlar üzerine atanmış olan bazı kurum ve organlara denetim

yapma yetkisinin sunulması, böylece temsili demokrasinin zaafa uğramasıdır.”¹⁰⁶ Öncelikle ifade etmek gerekir ki, ‘vesayet’ kavramı özel hukukun bir kavramıdır ve küçük ve kısıtlı kişilerin korunmasına yönelik düzenlenmiş bir kurumdur. Bu suretle gerçek kişilerin medeni hakları kullanma ehliyetinin mahkeme kararı ile kaldırılmasını istemiştir.

Siyaset teorisi bakımından ise, seçilmiş olan devlet organlarının seçilmemiş birtakım organların denetimi altında, vesayetinde bulunması demektir. Biraz daha genişletmek gerekirse vesayet demokrasisi, bazı devlet kurumlarının merkezîyetçi ve otoriter bir düşünceyle toplumun üzerinde baskı kurmasıdır denilebilir. Bu bağlamda vesayet demokrasisi, çağdaş liberal demokrasiler de olduğu gibi başka demokrasilerde bulunan kurumlara sahip olamayan yarı demokratik demokrasi şeklini ifade eder. Vesayet demokrasisi hakkında araştırma yaparken çok da uzağa gitmek zorunda değiliz. Zira Osmanlı Devleti’nin son zamanlarındaki Meşrutiyet dönemlerinin özgürlükçü görüntüsü altında aslında dönemin lider gücü İttihat ve Terakki Cemiyetinin merkezîyetçi yapısından kaynaklı, muhalefet ve toplum üzerinde bir vesayet düzeni kurduğu bilinmektedir. Türkiye Cumhuriyeti de 1946 yılında çok partili hayat denemelerinin ikinci aşamasından Demokrat Partinin kuruluşuna kadar varlığını tek parti vesayeti olarak sürdürmüştür.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri iktidarı kesintisiz elinde bulunduran bazı güçler, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra kaybettikleri iktidar gücünü, bir başka deyişle toplum ve siyasal kurumlardaki kontrol ve denetim gücünü demokratik araçlarla sağlayamayınca, gerçekleştirdikleri 27 Mayıs darbesiyle askeri kuvvetleri kullanarak tekrar sahip olmuşlardır. “İşte 1961 Anayasası bu askeri darbe sürecinde tamamıyla darbeci vesayetçi bir anlayışla ve asli kurucu iktidarın silah zoruyla elde ettiği siyasal iktidarı/vesayet düzenini meşrulaştırma aracı olarak hazırlanmıştır. Bu sebeplerle, 1961 Anayasası vesayet düzeninin topluma kabul ettirilmesi projesi ya da vesayet düzeninin kodifikasyonudur denilebilir.”¹⁰⁷

Nihayetinde denilebilir ki, “vesayetçi demokrasilerde de halk temsil edilmekte ancak bu rejimler uzmanlaşma ve farklılaşma bakımından siyasal demokrasiler düzeyine

¹⁰⁶ Bkz. Serap Yazıcı, *Vesayet ve Demokrasi* (Bolu: 22. Abant Platformu, 2010).

¹⁰⁷ Mehmet Orhan Kaya, “Vesayet Demokrasisi ve Türkiye Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 15/2 (2013): 492.

erişememiş olduklarından işlevlerini yerine getirememektedirler.”¹⁰⁸ Böylece kurumsallaşamayan siyasal rejimdeki, bu donanım eksikliği sonucu performans ve meşruiyet kaybı yaşanmakta, sonucunda da halkın iradesi gerçekleşmemekte veyahut halk üzerindeki bu tahakküm sebebiyle iradesinin gerçekleşmesine kapı aralanmamaktadır. Daha sonrasında da kendini yetkin, halkı ise kendisini temsil edemez nitelikte gören bir kısım kurum ve organlar, “halk üzerinde vesayet haklarının olduğu ön kabulüyle, halk tarafından seçilen yöneticileri etkileme, tehdit, zorlama gibi araçlarla yönlendirebilmektedirler.”¹⁰⁹

4.3. Demokrasi ve Paradoksları

“Neden demokrasiye değer veriyoruz?” ve “Neden küresel siyasetin çıkmazlarına yön vermesi gereken ilkeler demokratik ilkelerdir?” Devlet rolünün dönüştüğü, toplum üzerindeki gücünün zayıfladığı ve bazen sıfırlandığı bugünün dünyasında, ulus-devletin ötesinde bulunan pek çok aktör, siyasal hareket için uygun çerçeveyi belirleyecek ve bireysel ya da kolektif gelişmeye yön verebilecektir. “Etnisite, milliyet, din, dil ya da ırk bakımından bölünmüş devletlerden oluşan bir dünyada ve büyüyen demokratikleşme alanında liberal demokrasinin de geleneksel biçiminde yaşamını sürdürmesi son derece zorlaşmıştır.”¹¹⁰ Bugün var olan siyasal sistemlerin girift yapısını ve gerçeklerini tanımlama ve analiz edebilme bakımından en verimli sistemin liberal demokratik sistem olduğunu söylemek elbette ki kolay değildir. Hatta çağlar öncesinde kuralları konulmuş olan bir modelin, modernite ve küreselleşmeden kaynaklı yeni sorunlarla başa çıkmasını beklemek anlamlı da değildir. Hal böyle olunca küresel sorunların ve geçişken sınırların mührünü vurduğu belirsizliklerle biçimlenen bir dünya düzeninde, demokrasinin de çatışma karşısında barış, tıkanıklık karşısında istikrar için yeni çözüm önerileri sunabilmesi gerekmektedir. Demokrasi mevcut durumdaki çelişkilerini kabul etmeli ve daha somut tanımlamalar yapabilmelidir.

Demokrasi kavramıyla alakalı sorulabilecek esas sorulardan biri şudur; Demokrasiden anlaşılması gereken, Kant’ın dediği gibi bir devlet düzeni mi yoksa bir yönetim biçimini mi anlamamızın uygun olduğudur. Çünkü bugün, demokrasi denildiği

¹⁰⁸ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş* (İstanbul: Der Yayınları, 1990), 190.

¹⁰⁹ Kaya, “Vesayet Demokrasisi ve Türkiye Örneği”, 496.

¹¹⁰ Nur Uluşahin, “Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği”, *Anayasa Yargısı*, 23/1 (2007): 611. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anayasayargisi/issue/52007/67821>

zaman her ikisi de akla gelmektedir. Dünyada demokratik şekilde yönetilen krallıklar var olduğu gibi, seçimle başa gelmiş bir oligarşi tarafından yönetilen devletler de vardır. Kanımızca, bugün demokrasinin sadece yönetim biçimi -yurttaşın olduğu devlette kamusal olanı yönetme biçimi- olarak anlaşılması gerekmektedir. “Ne var ki, bu ‘yurttaş’ biçimsel olarak değil, Aristoteles’in anladığı anlamda, yani “sivil toplumun yönetimine düşünüp taşınarak ve eleştirel bir tutumla katılma gücüne sahip kişi” olarak anlaşılmalıdır.”¹¹¹ 1990’larda dünya demokratik oluşumların sancısını çekmekteydi. Gelişmekte olan devletlerin halkı komünizme ve otoriter yönetimlere karşı başkaldırıyordu. Bu canlanma dünyanın en ücra köşelerinde bile hissediliyordu. Doğu Avrupa, Afrika ve Doğu Asya’ya kadar gelişmekte olan devletler demokrasiye doğru yürümektedirler. Dünya tarihinin hiçbir döneminde topluluklar bu kadar çok demokrasi için mücadele vermemişti. Bu denli bir bilinç oluşmamıştı.

Kanımızca demokrasi, siyasal sistemler içerisinde en çok hayranlık uyandıran sistem olmasına karşın, korunması ve yaşatılması da en zor olandır. Demokrasi asgari zorlamaya ve azami rızaya dayalı olmalıdır. Demokratik yönetimler, kendilerini belirli paradokslarla yüklenmiş bulabilirler. Bunların oluşturduğu gerilimin yumuşatılabilmesi için her ülkenin kendi doğrusunu bulması gerekir. Demokrasinin karşı karşıya kaldığı sorunlar gerçekte demokrasinin doğasında bulunan çıkmazlardan kaynaklanmaktadır.

Demokrasinin temel paradokslarına baktığımızda, çoğunluğun dışında kalanların görüşleriyle çatışması durumunda eğer çoğunluğun istek ve görüşlerine sınırlama getirilmez ise çoğunluk baskıcı ve despotik bir yöne eğilebilir. Eğer çoğunluğa değil de azınlıkta kalan kişilere sınırlama getirirseniz azınlıktakilerin hak ve özgürlükleri engellenmiş olacaktır. Her iki durumda da ‘sınırlama’ kelimesiyle karşılaşmaktayız. Oysa sınırlama kelimesi, demokrasi için kabul edilebilir bir kavram değildir. Bu ciddi bir paradokstur. Çoğunluğun otorite kurma dengesi ön plandayken, özgürlük denen kavram kendi dengesini nasıl kuracaktır? Otorite mi ön planda olmalıdır yoksa özgürlük mü?

Demokrasi, yönetmiş olduğu vatandaşlarına özgürlüğü yok etme hakkı tanıyacak mıdır? Bir diğer paradoks ise demokrasinin kendini korumak amacıyla ve kendi varoluş sebebine aykırı bir şekilde özgürlükleri sınırlama çabasından kaynaklanmaktadır. Teorik anlamda bu çelişkiyi düzeltmek mümkün değildir. Uygulamada ise bu paradoksun

¹¹¹ Kuçuradi, “Yirmi Birinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, 21.

demokrasiyi tahrip etme potansiyeli bulunmaktadır. İktidar, muhaliflere ne kadar özgürlük tanıyacaktı? Yahut tanıdığı özgürlük kendisini(iktidarını) tehlikeye atacaktı mıdır? Bu iki paradoksa eşitlik ve özgürlük paradoksu diyebiliriz.

Hızlı gelişen dünyada nüfus ve iletişim arttıkça katılım, hesap verilebilirlik, yönetim ile ülkeyi hızlı ve etkin yönetme arasında bir tercih yapılmalıdır. Bu da demokrasilerde bir yönetme paradoksu doğurmaktadır.

Seçim sisteminde halk kendi isteğiyle demokrasiye zarar vermek isterse yani halk kendi iradesini, kendilerinin değil de güçlü bir liderin veya diktatörün yönetmesinden yana kullanırsa bu da bir oy verme paradoksu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Demokrasi kavramı, yüzyıllar boyu her yönetim biçiminde farklı uygulanmış, toplumdan topluma farklılıklar göstermiştir. Zira kelime olarak aynı ifade edilmesine rağmen tanımlama ve algılama yönünden farklılıklar barındırdığı için çeşitli demokrasi tartışmalarına sebebiyet vermektedir. Bu da bir kavram paradoksu/kavramsal paradoks olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.1. Hukuk ve Demokrasi

Genel olarak hukuk devleti; “idare edilenlere hukuk güvenliği sağlayan, adaletli bir hukuk sistemine sahip bir devlet düzenini ifade eder.”¹¹² Bu şekildeki devlet düzeninde, devlet veya hükümetin yaptıklarının hukukun üstünlüğüne dayanması yani anayasa ve kanunlarda yer alan hukukun yazılı veya yazısız kurallarına uygun olması gerekir. “Devleti oluşturan anayasada, yönetilenlerin haklarının devlet tasarruflarına karşı korunmasını sağlayacak esas hakların güvenliği, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, kanuni idare ve idarenin yargı denetimine tabi olması, kuvvetler ayrımı ve demokratik rejim gibi temel ilke ve kurumların yer alması ve aynı zamanda bu kurumların sonucu sağlayacak bir işlev kabiliyetine sahip olmaları hukuk devletinin hukuki temellerini oluşturmaktadır.”¹¹³ Hukuk devleti, kişilere kendiliğinden verilmemiştir. Hukuk devletini oluşturanlar kişiler, hukuksal düzen içerisinde bireysel haklara sahip olarak birlikte yaşama arzusu ve iradesinde olan kişilerdir. Hukuk devletini korumakla yükümlü olanlar da kendileridir.

¹¹² İbrahim Kaplan, “Demokrasi- Hukuk- Otorite”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49/1 (1994): 269.

¹¹³ Kaplan, “Demokrasi- Hukuk- Otorite”, 269.

Düzen ve hürriyet arasındaki hassas dengenin korunması, hukuk devletinin varlık delili ve amacıdır. Düzen ve hürriyetin, anarşi veya dikta rejimine karşı korunmaları için birbirlerini hukuk kuralları içinde hassas bir dengede tutmaları gerekmektedir. Aksi halde sınırsız hürriyet yahut düzensizliğe yol açılır. Devamında anarşizm gelir ve bundan sonra da dikta rejimi başlar. Anarşizm ve diktatörlük gibi katı sistemlerde ise hürriyetler kısıtlanacağı için artık hukuk devletinden söz etmek mümkün olamaz hale gelir. Neticeten hürriyetler ile toplum düzenini hassas dengede tutacak tek devlet biçimi hukuk devletidir.

Hukuk devletinde, bireylerin hürriyet ve düzen içinde yaşamlarının hukuki kurallara bağlanması, bu hürriyetlerin ölçüsü ve düzenin niteliği hakkında yalnızca o devletin egemenliği altındaki yurttaşlar veya yurttaşların seçtiği kişilerden oluşan organlar karar verirler. Hiçbir otorite ve makam, hürriyet ve düzenin ölçüsü hakkında siyasi ahlak açısından kendilerini karar vermeye yetkili gösteremeyeceği gibi karar verme yetkisini talep dahi edemez. Kararı verme yetkisi yalnızca çoğunluğundur.

Siyasi iktidarda istikrar aranması ilkesi ile her partinin aynı esasa tabi olduğu düşüncesi ve iddiası, herhalde bu çoğunluk prensibinden vazgeçmeyi gerektirmemelidir. Bu suretle hukuk devleti, devlet içinde demokratik iradenin oluşmasını yani demokrasiyi şart koşmaktadır. “Hukuk devletinde bireyler veya onların adına seçilmiş organlar, tek veya azınlık olarak değil, çoğunluk olarak toplumda uygulanacak kuralları tespit ederler. Bu sebeple bir devletin hukuk düzeni ister anayasa ister yasa düzeyinde olsun, çoğunluk tarafından yapılmışsa, o devlet hukuk devleti niteliğine sahiptir.”¹¹⁴

Demokratik düzenin hukuki yollarla korunması, demokratik hakların sadece düzenlenmiş olan hukuk kuralları sınırları içerisinde kullanılabilmesini ve hakların kötüye kullanılması yasağını ifade etmektedir. Türkiye’de demokratik düzenin devam ettirilebilmesi için katı sınırlarla korunması gerektiğine dair düşünce, yüksek yargı organlarının demokratik hak ve özgürlükleri sınırlayıcı normları dar yorumlanmayan kararlarıyla desteklediğinde, hukukun demokratik sistemin işleyişini engelleyici hale dönüşeceği görülmüştür. Oysa Avrupa demokrasilerinde hakların kötüye kullanılması yasağı, çoğu ulusal ve uluslararası hukuk düzenlemelerinde yer alsa da oldukça istisnai koşullarda uygulama kabiliyeti bulmak, demokratik sistemin pekiştirilmesi ve sürdürülmesi ise öncelikle demokratik düzene geçiş sürecinin tamamlanmasını

¹¹⁴ Kaplan, “Demokrasi- Hukuk- Otorite”, 270.

gerektirmektedir. Demokratik sürecin pekiştirilmesinde hukuki etmenlerin yanı sıra, farklı toplumsal etmenler de önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmanın konusu kapsamında, demokratik sistemin pekiştirilmesi ve sürdürülmesine hukukun katkısı, demokratik katılımın artırılması ve demokratik karar alma süreçlerinin yaygınlaştırılması amacıyla yapılan hukuki düzenlemeleri kapsamaktadır. Pozitif yönüyle hukuki üst yapı, demokratik müzakere ortamını hazırlayarak, bir yandan da “demokrasi yoluyla hukuk” formülüne katkıda bulunmaktadır.

“Almanya’da Weimar Anayasası 1919 yılında yürürlüğe girmesinden yalnızca 13 yıl gibi kısa bir süre sonra, demokrasi ve anayasa karşıtı bir diktatörlüğe yol açmıştır. Weimar Cumhuriyeti, totaliter akımlara karşı korunmasız olduğu için çok eleştirilmiştir. Weimar Cumhuriyeti tecrübesi, rejimin verdiği imtiyaz, hak ve olanakları kötüye kullanarak rejime zarar verilmesine demokrasinin sessiz kalmaması gerektiğini ortaya koymuştur.”¹¹⁵ Liberal anayasalar intihar sözleşmesi işlevi görmemeli, gerektiğinde kendisini koruyacak tedbirleri almaya hazır olmalıdır. Hukuk ve siyaset teorisinde dile getirilen bu görüşler, militan demokrasi anlayışı olarak bilinmektedir

Günümüzde militan demokrasiden esas olarak anlaşılan, radikal akımlarla, özellikle de radikal siyasal partiler ve bunların faaliyetleriyle mücadeledir. Bu bağlamda anlaşıldığında, militan demokrasinin ilk kez Almanya’da anayasallaştığı genel kabul görmektedir. Almanya’da militan demokrasinin merkezi unsuru 1949 Anayasasınının 21. maddesi ile getirilen anayasaya aykırı siyasi partilerin yasaklanmasıdır. Türkiye’de, militan demokrasi anlayışına Batıda uygulandığı biçimde sadece demokrasi karşıtı partileri yasaklamak için başvurulmamıştır. Anayasada ve demokratik siyasi katılımı ilişkili temel kanunlarda açıkça ifade edilen resmî ideolojiye karşı girişilen faaliyetleri yasaklamak ve cezalandırmak da militan demokrasi anlayışının yansımasıdır. Militan demokrasi anlayışının tarihsel süreçte geliştirdiği tüm hukuki yöntemlere, Türkiye’de en uç düzeyde yer verildiği görülmektedir

Uluslararası sistemin, devletlerarası ilişkilerde adaletsiz bir düzen oluşturması, bölgesel ve küresel ölçekte yeni demokrasi arayışlarını gündeme getirmiştir. Liberal düşünürlerin ortaya attığı kozmopolit demokrasi modeli, aralarındaki önemli farklılıklara

¹¹⁵ Selman Karakul, “Hukuk Yoluyla Demokrasi Mi, Demokrasi Yoluyla Hukuk Mu? Hukuk ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Değerlendirmeler”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2/1(2015): 106.

rağmen, geniş bir yelpazedeki düşünürler arasında taraftar bulmaya başlamıştır. Hukuk-demokrasi ilişkisinde teori ve uygulamada yoğun olarak hukuk yoluyla demokrasi formülü üzerinde durulmaktadır. “Hukuk yoluyla demokrasi modeli, hukuki düzenlemelerle demokrasiye geçişi, demokrasinin kendisini korumasını ve demokrasinin pekiştirilmesini ifade etmektedir. Oysa demokrasiyi kuran ve sürdüren hukuk kurallarının da demokratik usul ve esaslara uygun olması gerekmektedir.”¹¹⁶

Bu ifadeler demokrasinin kendi içindeki paradoksunu kabul ederek bunun çözümünü de hukuk yoluyla demokrasiye geçiş olarak anlatmaktadır. Demokrasiyi koruyacak, dengede tutacak olan hukuk kuralları hangi yollarla belirlenmelidir? Bu hukuk kuralları hangi ideolojiyi veya kabulleri temsil edecektir? Bir kabule dayanmayacak mıdır? Bu kabuller kimin yahut kimlerin kabulü olacaktır?

Hukuk kurallarını belirlerken yine demokratik yollar tavsiye ediliyor. Sonuçta bir kültür, tarih, seküler veya uhrevi kodlara dayanmayacak mıdır? Her toplumun ve her çağın kendi kodları, demokrasiyi de hukuk kabullerini de belirleyendir. Hangisi hangilerine üstün kılınmalıdır? Ve bu kabullenmeler kimler veya kimlerin adına kabul edilmelidir?

¹¹⁶ Karakul, “Hukuk Yoluyla Demokrasi Mi, Demokrasi Yoluyla Hukuk Mu? Hukuk ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Değerlendirmeler”, 106.

SONUÇ

Bir toplumun, milletin veya bir medeniyetin herhangi bir olaya karşı verdiği tepki, algılayış şekli veya aksiyoner çıkışı bir gecenin ürünü değildir. Her oluşumun, reaksiyonun bir arka planı, sosyolojisi, ekonomik ve sosyal bir geçmiş kodu vardır. Tarihi arka plana baktığımızda, birbirinden farklı şartlarda gelişen milletlerin, kavramlara yükledikleri anlamların da farklı olduğu görülmektedir. Bu sebeptendir ki 'demokrasi' kavramı da tüm dünyada ve tarihsel zamanda farklı yorumlanmış ve uygulanmıştır.

Siyaset Bilimi açısından kendi toplumunuz için en ideal olan yönetim tarzı, tüm milletler için en ideal yönetim tarzı olmayabilir. En ideali oluşturan süreçler her toplumda aynı şekilde olgunlaşmaz, hatta hiç olgunlaşmayabilir. O halde sizin için en iyi ve doğru olan sadece sizin gerçekleriniz ve süreçlerinizin sonucu olmalıdır.

İdealize edilen demokrasiye baktığımızda 'iyi'nin özgürlüğünün yanında 'kötü'nün özgürlüğü de savunulmaktadır. Örneğin, yöneticilerden hep ahlaklı ve adaletli olmaları isteniyorken onlara hep gayri ahlaki ve adaletsiz tekliflerde bulunuluyor olması çelişkisi bunu göstermektedir. Bu durum demokrasiyi tehdit etmektedir. Demokrasi kendini koruma adına kötü isteklere 'dur' diyebilmelidir. Bu 'dur' iradesi aynı zamanda demokrasinin içinde barındırdığı bir çelişki olarak kalmaktadır. Hoşgörüyü gösterdiğimiz müsaadeyi, hoşgörüsüzlüğü ne kadar gösterebiliriz? Bu soru demokrasi açısından cevapsız kalmaktadır.

Bu çalışmada gördük ki, çağlar boyunca her toplum farklı yönetim şekillerini benimsemiştir. Yaşadığı çağın sosyal, ekonomik, ideolojik ve inanç şartları, bilgi düzeyleri, toplumlara farklı yönetim şekilleri sunmuştur. Toplumlar yaşadıkları bölgelerde ortaya koydukları bu sistemlerle yönetilmişlerdir. Farklı yüzyıllarda farklı değerlerle beslenmiş, farklı yönetim tarzları olduğu gibi aynı yüzyılda aynı isimle anılan ancak farklı yorumlanan yönetim tarzları da olmuştur. İşte çalışma konumuz olan

“demokrasi”, bugün birçok ülkede uygulanmaktadır. Ancak her demokrasi, uygulandığı ülkenin tarihi arka planında nasıl yoğrulmuşsa o şekilde uygulanmaktadır.

Çalışmamızda demokrasinin her dönemde kendini yenileyerek, güncel kavramlarla bezendiğini görsük de (Katılımcılık- Çoğulculuk- Hesap Verilebilirlik- Şeffaflık- Fikri Özgürlük- Seçim) yine de eksik ve çelişkili olan yönlerini tespit etmeye çalıştık.

İnsanoğlu var olduğundan itibaren Yöneten- Yönetilen ikilemiyle baş başadır. Kim yönetecek? Kim veya kimler ne kadar hak alacaktır? Bu sorulara her çağda ve her toplumda farklı siyasal sistemlerle cevap verilmiş ve uygulanmıştır. Şüphesiz demokrasinin maddesel bir bakış açısıyla sebep-sonuç ilişkisine dayalı mekanik-kurumsal bir sistem olarak değerlendirilmesi veya demokrasinin tartışılmaz bir hale sokulması yanlış bir yaklaşımdır. Kaldı ki demokrasi bir yönetim sistemidir. Uygulayıcı olan ‘insan’ faktörü iyi, adil, erdemli olmadığı müddetçe tüm ideal rejim bozulmayla baş başa kalmaktadır. Kanımızca ‘insan’ faktörü öncelikli olarak ele alınmalı ve sistemlerden, kavramlardan çok ‘insan’ın nasıl olması gerektiği, hangi erdemlere sahip olması gerektiği üzerinde durulmalıdır. Bugünkü siyaset bilimi, kavramları açıklarken ve olması gerekeni tanımlarken eksik bir bakışla ‘insan’ faktörünü göz ardı etmektedir.

Devletler, yarınlarnın yönetiminde en iyiyi arıyorlar ise; sistemlerin kurumsallığı nispetinde, bu sistemleri yönetecek insanlara da yatırım yapmalı, ideal bir yöneticide olması gereken davranışları ve kişiliği de oluşturmalarıdır. Bir örnekle açıklamak gerekirse; çok iyi bir makineniz olsa da bu makineyi kullanacak kişinin vasıfsız olması durumunda makinenin bir ehemmiyeti kalmayacaktır. Dolayısıyla makineyi kullananın da nitelikli olması, yönetilen kitlenin de çok iyi yetiştirilmesi gerekmektedir.

Netice itibarıyla yöneten ve yönetilen arasındaki düzeni, ahengi, mutlu toplumu oluşturmak için var ettiğiniz sistem ve onun kavramlarıyla kurumsallık mekanizmasında her şey güzel olursa sonuç da iyi olacaktır. Peki, bu kurgusal sistemi kullanacak olan yönetilenler ve en önemlisi ‘yöneten’ iyi değilse, güzel değilse sonuç nasıl, ne şekilde değerlendirilecektir? İşte demokrasi, erdemli olmayanların da ele geçirebileceği bir rejimdir. Demokrasi, kötü olanların da iktidara geleceği bir sistemse, o halde gelen kötü niyetliler önce demokrasiyi yerle bir etmezler mi? Demokrasi bir erdemler rejimi

olduktan sonra hiçbir problem teşkil etmemektedir. Ancak kişiler erdemli ve adil ise o zaman da sistemin ne olduğunun herhangi bir önemi yoktur!

Toplumun iyi yönetilmesi için sadece sistem, rejim veya demokrasi değil, aynı zamanda bu sistemi yönetecek ve yönetilecek kesimin de iyi yetiştirilmiş, adil yetiştirilmiş olması gerekir. Sistemler ne kadar katılımcı olsa da şeffaf ve çoğulcu olsa da sistemi uygulayacak insan niteliği daha önemlidir.

Demokrasi, yönetim sistemleri içinde en az zorlamaya, en çok rızaya dayalı bir düzen getirmektedir. Rızı edebilmek çoğunlukla popülizmi gerektirmekte, yapılan en az zorlama toplumda kuralcılığı, disiplini, erdemliliği askıya alan tepkiye neden olmaktadır. Yöneten ve yönetilenlerin erdemli ve liyakatli olmayışı halinde de çıkarıcı grupların, çoğunlukların veya menfaat gruplarının oyuncağı haline gelmektedir. Ahlakattan yoksun her fikrin özgürlüğü adalet ve liyakati zedelemektedir. Özgürlükler ulaştığı bir aşamadan sonra özgürlükleri de sınırlamakta ve yok etmektedir. K. Popper'in söylemiyle; *“Herkes tolerans gösterilmesi, toleranslı bir toplumun yıkımına sebep olacaktır.*

Sonuç olarak; demokrasinin kendi içinde çelişkiler yaşamaması için ortak bir dile, ortak hakikatlere ihtiyacı vardır. Aynı vatan sınırları içinde yaşayanların ortak değerleri, ortak hafızaları, ortak gelecekleri olmalıdır. Fikir ayrılıklarını en aza indirecek iletişim kanalları olmalıdır. Çok temelde ortak hakikatlere sahip olabilmelidirler. Bu değerler paydasına eklenen ayrıca erdemli, adaletli, liyakatli yöneticilere de sahip olmalıdırlar. Bu yöneticiler toplumu kucaklayan kurallarla yönetmelidirler. Bu şekilde oluşturulmuş adalet ve hakkaniyet mekanizması içerisinde, bireyler de devlete ve devletin yöneticilerine itaatli ve saygılı olurlar.

Demokrasi veya herhangi bir yönetim tarzı, yönettiği kitlede iyi, erdemli, adaletli insan yetiştirme mekanizmalarını eğitimle vermelidir. Bu bağlamda Roosevelt'in şu cümleleri dikkat çekicidir; *“Seçim yapacak olanlar, zeki bir şekilde seçim yapmaya hazır olmadığı sürece, demokrasi başarılı olamaz. İşte bu yüzden, demokrasinin temel şartı eğitimidir.”* Öncelikle devleti yahut sistemi değil; insanı ıslah etmeli ve iyi eğitmeliyiz. Hak, hakikat, adalet gibi kavramları içselleştirmiş bir insan veya toplum, ideal devleti kurar ve ideal yönetim şeklini de bulur. Zira hak, adalet dediğimiz kavramlar o kadar önemlidir ki kâinatın nizamı ve sağlamca yürümesi ancak bunlarla sağlanmaktadır.

Neticeten tüm bu donanımlarla yetişen bireyler de demokratik düzeni ideal bir şekilde yaşatmaya devam edeceklerdir.



KAYNAKÇA

- Ağır, Osman ve Abdulkadir Baharçiçek. "Rusya Federasyonu'nda Demokrasinin Yerleş(e)memesinin Nedenleri". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 6/1 (2015): 45-63.
- Ahmad, İrfan. "Demokrasi ve İslâm". *Journal of İslamic Research*. 23(2) (2011): 79-88.
- Akkoç, Aslıhan. "Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı". *Sosyal Bilimler Dergisi*. 16/1 (2014): 31-42.
- Aktan, Coşkun Can. "İdeal Bir Siyasal Yönetim Arayışı ve Anayasal Demokrasi". *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 8/2 (2016): 1-20.
- Akyol, Taha. "İslam Referanslı Demokrasi", *Hürriyet*, 12 Kasım 2013. (Erişim Tarihi 7 Şubat 2020) <https://www.hurriyet.com.tr/referansli-demokrasi-25097402>
- Aristoteles. *Politika*, Çeviren Ömer Aygün, Ari Çokana, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Arslan, Rıza. *Demokrasi Yönetim Sistemleri*. Bursa: Dora Yayınları, 2013.
- Ateş, Hamza. "İslam ve Demokrasi Üzerine". *TESAM Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*. 4/1 (2017): 215-224.
- Aydın Faruk. "Demokrasinin İngiltere Yolculuğu", 2017. (Erişim Tarihi 16 Mayıs 2020) <https://www.tarihakli.com/demokrasinin-ingiltere-yolculugu/>
- Babür, Saffet. *Nikomakhos'a Etik*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2007.
- Barış, Serap ve Mehmet Erdoğan. "21. Yüzyılda Demokrasi ve Ekonomik Büyüme 7 İlişkisi: Bir Literatür İncelemesi". *Vizyoner Dergisi*. 9/20 (2018): 83-102.
- Birecikli, İhsan Burak. "Amerika'nın Kuruluşu ve ABD-Avrupa İlişkileri (1776-1876)". *History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*. (2011): 81-103.
- Bozbudun, Ergun. "Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 62-3 (2007): 257-268.
- Büyükbaş, Hakkı. "Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (186820023)". *Smj Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 28 (2013): 43-73.
- Claessen, Henrie J. M. ve Peter Skalnik. *Erken Devlet*. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- Çam, Esat. *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları, 1990.
- Çelik, Fikret. "Erken Dönem Fransız Cumhuriyetçiliğinin İlliberal Yönleri: Tarihsel ve Teorik Bir Analiz". *Liberal Düşünce Dergisi*. 18/71 (2013): 107-122.
- Çimen, Hasan ve Selahaddin Bakan. "Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Süreci Bakımından Dönemsel Kritisini". *Birey ve Toplum Dergisi*. 9/17 (2019): 121-156.
- Demir, Hasan. "Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori ve Carl Schmitt". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013.
- Diamond, Larry ve Marc F. Plattner. *Demokrasinin Küresel Yükselişini*. Ankara: Yetkin Yayınları, 1995.
- Dinçkol, Bihterin. "Atina Demokrasinden Roma Cumhuriyetine – "Demos'tan Populus Romanus'a". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 23 (2017): 751-765.
- Doğan, Âdem. "Demokrasi ve Ekonomik Gelişme". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 25 (2005): 1-19.

- Dursun, Davut. *Ertesi Gün, Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2000.
- Erdoğan, Mustafa. *Demokrasi, Laiklik Resmî İdeoloji*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 1995.
- Eroğlu, Cem. *Devlet Nedir*. İstanbul: İmge Kitapevi, 2014.
- Farabi. *El-Medinetül-Fazıla*, Çeviren Ahmet Arslan, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Farabi. *Farabi'nin Üç Eseri: Mutluluğu Kazanma (Tahsilu-s Sa'ade) Eflatun Felsefesi ve Aristo Felsefesi*, Çeviren Hüseyin Atay, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- İnsel, Ahmet. *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*. İstanbul: Birikim Yayınları, 2006.
- Kalaycıoğlu, Ersin ve Ali Yaşar Sarıbay. *Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme Türkiye 'de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Dora Yayıncılık, 2007.
- Kaplan, İbrahim. "Demokrasi-Hukuk-Otorite". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 49/1 (1994): 267-271.
- Karakul, Selman. "Hukuk Yoluyla Demokrasi mi, Demokrasi Yoluyla Hukuk mu? Hukuk ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Değerlendirmeler". *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2/1 (2015): 79-109.
- Karpat, Kemal. *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Kaya, Mehmet Orhan. "Vesayet Demokrasisi ve Türkiye Örneği". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, IMF Dergisi*. 15/2 (2013): 491-538.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye-de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Kışlalı, Ahmet Taner. "Eski Yunanda Demokrasive Demokratik Düşünce". *Amme İdaresi Dergisi*. 17/1 (1984): 63-77.
- Köker, Levent ve Mehmet Ali Ağaoğulları. *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi, 1997.
- Köktaş, Mümin. "Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi". *Liberal Düşünce Dergisi*. 19/73-74 (2014): 109-137.
- Köse, Ali. *Avrupa ve İslam*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kuçuradi, İoanna. "Yirmi Birinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı*. (1998): 21.
- Kuzu, Burhan. "Demokrasi-Resmî İdeoloji-Sivil Toplum". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 47/1 (1992): 335-369.
- Mardin, Şerif. *İdeoloji*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1976.
- Oruç, Âdem. "ABD Tarihi", (Erişim Tarihi Ocak 2020) https://www.academia.edu/30718771/ABD_TARİHİ.pdf
- Özbudun, Ergun. *Vesayet ve Demokrasi*. Bolu: 22. Abant Platformu, 2010.
- Platon. *Devlet*, Çeviren Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Şahinoğlu, Muhammet Cemal ve Ahmet Ateş. "Orta Doğu'da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği". *Turkish Journal of TESAM Academi*. (2017): 97-131.

- Şenel, Alaeddin. *Siyasi Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat, 1982.
- Şulul, Cevher. *İbn-Rüşd'ün Siyaset Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Tocqueville Alexis. *Amerika'da Demokrasi*, Çeviren Seçkin Sertdemir Özdemir, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2016.
- Toku, Neşet. *Siyaset Felsefesine Giriş*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık, 2005.
- Topakkaya, Arslan ve Bengü Özyürek Şahin. "Sakıncalı Rejim Demokrasi: Platon-Aristoteles Örneği". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 20 (2015): 191-210.
- Tunçay, Mete. *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi (Seçilmiş Yazılar)*. Ankara: S.B.F. Yayınları, 1989.
- Uludağ, Süleyman. *Teorik Açından İslam ve Demokrasi. Kutlu Doğum Sempozyumu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Uluşahin, Nur. "Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişisini Yeniden Düzenleme Gereği". *Anayasa Yargısı*. 23/1 (2007): 609-640. [https://dergipark.org.tr/tr/pub/anayasayargisi/issue/52007/678219\(2007\)](https://dergipark.org.tr/tr/pub/anayasayargisi/issue/52007/678219(2007))
- Ural, Şafak. "Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 40 (1999): 451-459.
- Usul, Ali Resul. "Demokrasi, Otoriterlik, Uluslararası Politika: Entegre Bir Yaklaşım Arayışı". *TC. Dışişleri Bakanlığı, Stratejik Araştırmalar Merkezi*. 10 (2014): 3-36.
- Ülger, İrfan Kaya. "Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6/2 (2016): 131-151.
- Yazıcı, Serap. *Vesayet ve Demokrasi*. Bolu: 22. Abant Platformu, 2010.
- Yıldırım, Ömer. "Aristokrasi Nedir/ Ne Demektir", Kasım 2019. (Erişim Tarihi 20 Mart 2020) <https://www.felsefe.gen.tr/aristokrasi-nedir-ne-demektir/>
- Yiğenoğlu, Kaan. "21. Yüzyılın İdeolojik Güç Mücadelesi: Uluslararası Sistemin Değişen Doğasını Anlamak". *Journal Of Awareness*. 3/1 (2018): 51-70.